

Tartu Ülikool

Ajaloo ja arheoloogia instituut

Eesti ajaloo osakond

Toivo Kikkas

Jalaväe relvastusega varustamine Eesti Vabadussõjas 1918–1920

Bakalaureusetöö

Juhendaja dotsent Ago Pajur

Tartu 2018

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1.Peamised Vabadussõjas kasutatud käsitulirelvad.....	10
2.Rahvaväe kesksed varustusasutused.....	19
3.Väeosade majandusülemad.....	30
4. Varustamine relvastuse ja laskemoonaga.....	36
Kokkuvõte.....	48
Kasutatud allikad ja kirjandus.....	50
Summary.....	54
Lisa.....	57

Sissejuhatus

Vabadussõja uurimisel on üldiselt eelistatud kirjeldada lahingutegevust ja operatiivtasandit. Kuidas toimus ühe või teise väeliigi elus hoidmine, st varustamine kõige tarvilikuga, on seni ajalookirjutuses vähest tähelepanu pälvinud. Kindlasti aitaks sõjategevust paremini mõista varustamise laiem analüüs, milles vaadeldakse nii ettenähtud kui ka äärmuslikes oludes reaalselt toimunud mehhanisme.

Käesoleva uurimuse fookuses on jalavägi kui kõige arvukam väeliik Vabadussõjas ja selle varustamine relvastusega. Rahvaväe varustamist väeliigiti ei ole varem uuritud, samuti puudub analüüs relvadega varustamisest, milles oleks vaadeldud korraga kõiki tasandeid alates keskasutustest kuni väeosadeni. Uurimusel on neli peamist eesmärki. Esmalt tuleb selgitada välja, milliseid relvi jalavägi Vabadussõjas kasutas. Ilma relvastuse mudeleid ja laskemoona kaliibreid tundmata jäävad paljud varustamise tehnilised nüanssid mõistatamatuks. Teiseks käsitletakse institutsioone, mis vastutasid väeosade relvastusega varustamise eest, et selgitada välja logistiline tarneahel. Kolmandaks tutvustatakse väeosade majandusülemate ja nende abiliste tööülesandeid ning vaadeldakse lähemalt nende isikuid. On oluline mõista inimesi, kes vastutasid varustamise eest, sest see aitab selgitada neid probleeme, mis majandusülematel lahendada tuli. Pärast nende kolme eelülesande täitmist on võimalik asuda täitma neljandat eesmärki ning analüüsida varustamise toimemehhanisme.

Töö keskendub 2., 4. ja 6. jalaväepolgule ning vaatleb vähemal määral ka peamiselt vabatahtlikest ja kaitseliitlastest koosnenud üksikpataljone: Kuperjanovi partisane, Scouts-pataljoni, Kalevlaste Malevat. Kuna Vabadussõjas osales kokku üheksa jalaväepolku ja neli üksikpataljoni, siis peaks kolme polgu ja kolme üksikpataljoni käsitlemine tagama piisava representatiivsuse. Valik on tehtud nende kuue polgu seast, mille formeerimine algas juba enne Vabadussõja puhkemist, ning lähtudes asjaolust, et nimetatud polgud asetsesid sõja alguses erinevas olukorras ja erinevates Eesti osades. Seetõttu oli võimalik vaadelda väeosa, mis paiknes Eesti idapiiril ja osales lahingutes alates sõja esimesest päevast (4. jalaväepolk), väeosa, mis asus kaugemal sisemaal ja sekkus võitlustesse taandumislahingute keskpaigas (2. jalaväepolk), ning väeosa, mis asetses Eesti läänerannikul ja alustas oma lahinguteed alles aastavahetuse paiku (6. jalaväepolk). Kahtlemata oleks võinud uurida ka 1., 3. ja 5. jalaväepolgu varustamist, kuid valikut mõjutas täiendavalt asjaolu, et 2. ja 6. jalaväepolgu ajalugu on juba varem põhjalikult uuritud ja publitseeritud ning 4. jalaväepolgu ajalooga tegles käesoleva töö autor ise oma proseminaritöös.

Metodoloogiliselt on aluseks seoste leidmine võrdluse abil, pidades silmas allikakriitikat ja seades, uusi allikmaterjale kasutusse tuues, eesmärgiks üldistuste tegemise. Taotluslik on kolmanda peatüki mikroajalooline lähenemisviis, et tõsta esile üksikisikute osatähtsust üldises kontekstis.

Kuna Vabadussõja historiograafia on vägagi laialdane, siis keskendun järgnevalt üksnes neile teostele, mis käesoleva uurimisteema käsitlemisel vähemalt kaudselt abiks olid või mõtteainet pakkusid. Rahvaväe varustamise seisukohalt väheinformatiivset kirjandust siinkohal ei puudutata.

Vabadussõja üldkäsitluste puhul tuleb rõhutada, et nende koostajad olid valdavalt sõjaväelased, mitte ajaloolased. Seetõttu oli nende uurimuste fookus teise tähendusega, kui ajaloolaste uurimused. Samuti tuleb silmas pidada, et valdav osa teoseid avaldati kahe ilmasõja vahel ja kahtlemata avaldas mõju nii suurema osa Vabadussõjas osalenute elusolek kui ka eeldatavasti välispoliitilised kaalutlused. Arvatavasti ei soovitud kõiki varustamisega seotud tagamaid detailselt kirjeldada, et vältida näiteks suhete jahenemist Eestit Vabadussõjas toetanud riikidega. Aastail 1931–34 kõigis kolmes Balti riigis Suurbritanniat esindanud saadik Hughe Knatchbull-Hugessen nägi Eesti sooja suhtumise taga Inglismaasse peamiselt just eestlaste tänulikkust Eestile Vabadussõjas osutatud abi eest. Muidugi oli Ühendkuningriik ka Eesti tähtsaim välisakubandupartner ning lisaks paistsid mitmed autoriteetsed Eesti riigimehed, nt ka kindral Laidoner, silma oma Briti-meelsusega.¹

Kaheköitelises koguteoses „Eesti Vabadussõda 1918–1920“, mille koostamist juhtis nii Eesti kui Prantsusmaa kõrgema sõjakooli lõpetanud kolonel August Traksmäe, on pühendatud varustamisele küllalt vähe tähelepanu.² Sama väide kehtib kolonel Jaan Maide ühe-mehe-tööna valminud Vabadussõja üldkäsitluse puhul.³

Mõnevõrra enam pakkus mitmekordse sõjaministri ja Sõjavägede staabi ülema kindralleitnant Nikolai Reeki artiklite kogumik.⁴ Esimese maailmasõja ja Vabadussõja kogemusega Reeki kirjutised aitasid paremini mõista tollase jalaväe toimemehhanisme ning pakkusid huvitavaid kogemusi ja tähelepanekuid relvastuse osas.

¹ Valge, Jaak. London, Berliin ja Moskva ning Eesti 1934. aasta riigipööre. – *Tuna* 2012, nr 1, lk 43.

² Eesti Vabadussõda 1918–1920. I–II. 3. tr. Tallinn: Mats, 1996–1997.

³ Maide, Jaan. Ülevaade Eesti Vabadussõjast 1918–1920. Tallinn: Kaitseliit, 1933.

⁴ Reek, Nikolai. Mõtted jalgväe taktika alalt. – *Sõjateaduslik testament*. Koost. Andres Seene. Tartu: Ilmamaa, 2015, lk 37–126.

Väeosade ajalugudest väärrib esiletõstmist Juhan Möttuse ja Enn Kippeli 2. jalaväepolgu ajalugu, mis koostati Eesti Teise Polgu Seltsi ülesandel väeosa Vabadussõja aegse tegevuse jäädvustamiseks.⁵ Möttus oli kaadriohvitser, kes osales 2. jalaväepolgu koosseisus Vabadussõjas, kirjanikuna tuntud Kippel aga teenis raamatu koostamise ajal sama polgu baasil kujunenud 2. üksikus jalaväepataljonis üleajateenijast allohvitserina ja jätkas Möttuse surma järel tema tööd. Märkimist väärrib ka Rein Helme poolt publitseeritud 2. jalaväepolgu sõjategevuse päevaraamat.⁶

Häid võrdlusmaterjale relvastuse hankimise allikate ja polgus kasutatud jalaväerelvade hulga kohta pakkus 6. jalaväepolgu ajalugu, mille koostasid Vabadussõjas 6. jalaväepolgu rooduülemana osalenud Jaan Maide ja pärast Sõjakooli lõpetamist (1928) 6. üksikusse jalaväepataljoni määratud leitnant Ernst Valdin.⁷ Samuti leidis mõningaid huvitavaid varustamist, relvastust ja majandusülemate tegevust puudutavaid nüansse Scouts-pataljoni ajaloos.⁸ Abiks oli fakt, mis kuupäeval see väeosa sai kergekuulipildujaid, sest see teadmine aitas võrrelda teiste väeosade olukorda. Pataljoni majandusülemate tihe vahetumine ja varustamise halb toimimine oli võrreldes teiste väeosadega erandlik.

4. jalaväepolgu ajaloo publitseerimiseni pole kahjuks jõutud. Polgu esimese ülema kolonel Aleksander Seimani NKVD toimikus on muuhulgas kirjas temalt konfiskeeritud käsikiri „4 Eesti Rahvaväepolk“. Võimalik, et tegemist oli väeosa valmimisjärgus ajalooga, kuid nüüdseks on see kardetavasti igaveseks kadunud (muidugi võis tegu olla ka väeosa ajaloo uurimiseks kogutud materjalidega).⁹ Siiski leidub 4. jalaväepolgu kohta üks uuem akadeemiline uurimus, mis vaatleb polgu kujunemislugu 1918. aasta novembrist 1919. aasta märtsini. Tõsi, relvastust käsitleb nimetatud uurimus vaid ühes lõigus ning selleski on terve kolmandik pühendatud suurtükkidele.¹⁰

Suurimat kasu tõid käeosleva uurimuse valmimisele sõjaajaloolase Toe Nõmme artiklid Vabadussõjas kasutatud vintpüsside ja kuulipildujate kohta.¹¹ Eesti keeles ei ole midagi

⁵ Juhan Möttus, Enn Kippel. 2. jalaväepolgu ajalugu. Allikapublikatsioon. Tartu: Ajalooarhiiv, 2007.

⁶ Helme, Rein (toim.). Sõjategevuse päevaraamat. 2se Eesti jalaväe polgu Sõjategevuse päevaraamat. Alatud: 21/XI.1918. Lõpetatud: 31/XII.1919. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2003.

⁷ Maide, Jaan; Valdin, Ernst. 6. Jalaväepolk Vabadussõjas: 1918-1920. Tallinn: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, 1938.

⁸ Võting, Aarne. Scouts rügement Vabadussõjas. 1936, Seltsi „Scouts-rügement“ kirjastus.

⁹ Seiman, Aleksander Mihkel (1886). – RA.ERAF.130SM.1.13559, lk 17.

¹⁰ Kark, Randin. 4. Eesti Rahvaväe Polgu formeerimine Vabadussõja alguses. Bakalaureusetöö. Juhendaja: dotsent Ago Pajur. Tartu, 2015.

¹¹ Nõmm, Toe. Eesti sõjapüssid 1918-1940. – Laidoneri muuseumi aastaraamat 2005. Tallinn: Kindral Laidoneri muuseum 2006, lk 37-81; Nõmm, Toe. Eesti relvad 1918-1940. – *Tehnikamaailm* 2008, nr 6, lk 116-119; Toe Nõmm. Jalaväekuulipildujad. – *Tehnikamaailm* 2000, nr 2, lk 36-38; Nõmm, Toe. Madseni kuulipilduja. – *Tehnikamaailm* 2010, nr 4, lk 76-79.

ligilähedaseltki võrdväärsed avaldatud ei varem ega hiljem. Eriti oluliseks teeb Toe Nõmme kirjutised tõsiasi, et ta on käsitlenud relvi Eesti ja Vabadussõja kontekstis. Võõrkeelsest relvastuse alast kirjandusest leidsin abi vähemal määral, kuna nendes oli kas käsitletud jalaväerelvade konkreetsete mudelite pikemat kujunemislugu täiesti ilma tehniliste detailideta või siis mindud tehnilise poolega väga süvitsi. Seega, võrreldes Toe Nõmme uurimustega, oli võõrkeelsest tehnilisest kirjandusest kasu vaid nii palju, et selgusid relvasüsteemide tehnilised andmed.¹²

Lisaks Toe Nõmme artiklitele tuleb uuematest uurimustest esile tõsta Reigo Rosenthali ülisuurel allikalisel baasil põhinevat raamatut kindral Laidonerist, milles toodi muuhulgas esile ka uusi olulisi fakte relvastusega varustamise küsimuses. Tuleb küll märkida, et raamatu eesmärgiks oli operatiivtasandi, mitte varustusala uurimine.¹³ Mõningatest olulistest relvastust puudutavatest küsimustest on kirjutanud Vabadussõjas langenud ohvitseri käsitlevas teoses sõjaajaloolane Hannes Walter, kes andis samas teoses ülevaate ka Vabadussõja-aegsest jalaväe struktuurist.¹⁴ Jalaväepolkude ja üksikpataljonide struktuur on tabelite ja joonistena esitatud ka Andres Seene koostatud teoses, mille põhiosa moodustavad 1930. aastatel Kõrgemas sõjakoolis kaitstud kolm väitekirja. Samuti leidub nimetatud raamatus relvastust puudutavat statistikat, ehkki see on kohati küsitava väärtusega ja liialt üldine.¹⁵

Ohvitseride tausta Vabadussõjas on uurinud sellele teemale keskendunud ajaloolane Mati Kröönström. Ehkki tema monograafia ei käsitlenud konkreetset varustusala tegelenud ohvitseri, annab Kröönströmi uurimus mitme käesolevas töös vaadeldus ohvitseri taustale laiema konteksti – eeskätt selles osas, millised olid Vabadussõjas osalenud ohvitseride sõjaväeline ja üldharidus ning varasemad militaarkogemused.¹⁶ Kuna suur osa väeosade

¹² Chinn, George M. *The Machine Gun: History, Evolution and Development of Manual, Automatic and Airborne Repeating Weapons*. Washington: Bureau of Ordnance, Department of the Navy, 1951; Lisewski, Eugen A. *Deutsche Maschinengewehre im Einsatz MG01 bis MG42*. Waffen Arsenal 180. Wölfersheim-Berstadt: Podzun-Pallas-Verlag, 1999; Haas, Frank de. *Bolt Action Rifles*. Iola: Krause Publications, 1995; Wollert, Günter; Lidschun, Reiner. *Infanteriewaffen: Illustrierte Enzyklopädie der Infanteriewaffen aus aller Welt (1918–1945)*. Band 1. Berlin: Brandenburgisches Verlagshaus in der Dornier Medienholding, 1998; Столяров, Павел. „Свинский“ пулемёт Браунинга. – *Мастер-ружьё* 2001, № 54, стр. 19-21; Благодоров А. А. Материальная часть стрелкового оружия, кн. 2. Москва: Оборонгиз, 1946; Широкопад А. Б. Отечественные минометы и реактивная артиллерия. Москва: АСТ; Минск: Харвест, 2000.

¹³ Rosenthal, Reigo. Laidoner – väejuht. Johan Laidoner kõrgema operatiivjuhi ja strateegia kujundajana Eesti Vabadussõjas. Tallinn: Argo, 2008.

¹⁴ Walter, Hannes; Tojak, Tiina. Nad andsid kõik. Vabadussõjas langenud ohvitserid. Tallinn: SE&JS, 2000.

¹⁵ Seene, Andres (koostaja ja toimetaja). *Juhid ja juhtimine Eesti Vabadussõjas 1918–1920*. Tartu: Kaitseväge Ühendatud Õppeasutused, 2010

¹⁶ Kröönström, Mati. *Kaptenite ja leitnantide sõda. Eesti sõjaväe juhtkoosseis Vabadussõjas 1918–1920*. Tallinn: Tänapäev, 2010.

majandusülematest pälvis teenete eest Vabadusristi, siis olid nende elulooliste andmete välja selgitamisel suureks abiks Vabadusristi kavaleride lühibiograafiad.¹⁷ Samuti leidis mõningal määral kasutust hiljuti avaldatud rahvusväeosade antoloogia.¹⁸

Tänapäevalgi tunnevad Vabadussõja ajaloo vastu huvi lisaks ajaloolastele ka sõjaväelased ning nii on Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste lõputöödena valminud terve rida vastavaid uurimusi. Paraku pole neis jätkuvalt pööratud väärilist tähelepanu väeosade varustamise ja relvastamise küsimustele. Nii näiteks on Ivo Silbaumi lõputöös relvastusega varustamisele pühendatud vaid kaks lehekülge ning neilgi piirduakse peamiselt kaheköitelise Vabadussõja koguteos refereerimisega. Samal teosel põhineb suuresti ka keskasutuste kirjeldus ja hoolimata üksikute Varustusevalitsuse arhiivimaterjalide kasutamisest pole teemat sügavamalt analüüsitud.¹⁹

Eesti perioodikas (ajakirjades „Sõdur“ ja „Vabadussõja Tähistel“) kahe ilmasõja vahel ilmunud artiklid jalaväepolkude ajaloost olid käesolev uurimisteema seisukohalt üldsõnalised. Seal ilmunud kirjutised on hiljuti taaspublitseeritud Eesti sõjaväe logistikat käsitlevas raamatus, kus relvastusest on küll üle libisetud, kuid ilmselt polnudki see teema ega analüüs raamatu eesmärk.²⁰

Uurimisteema spetsiifilisust arvestades tuli sama tõdeda paljude mälestuste läbivaatamisel. Seetõttu pole neid töös kuigi palju kasutatud, kuid kindlasti on päevikutes ja kirjades veel avastamata pärle. Abi oli näiteks Taani vabatahtlike üksuse ülema Richard Borgelini mälestustest.²¹

Kuna olemasolevast kirjandusest oli väeosade relvastuse osas vähe abi, siis tuli paratamatult keskenduda arhiiviallikatele. Töös leidsid kasutamist Rahvusarhiivis asuvad, peamiselt vaatlusaluste väeosade fondidesse kuuluvad säilikud, aga ka I Diviisi intendantuuri dokumendid, Sõjavägede staabi fondist ohvitseride ja sõjaväeametnike teenistustoimikud, Vabadussõja Ajaloo Komitee töökomisjoni materjalid.²² Kasutatud säilikutes leidunud

¹⁷ Krillo, Ain; Pihlak, Jaak; Strauss, Mati. Eesti Vabaduse risti kavalreid. Viljandi: Vabadussõja Ajaloo Selts, 2016.

¹⁸ Eesti rahvusväeosad 1917–1918: Antoloogia. Tartu: Rahvusarhiiv, 2015.

¹⁹ Silbaum, Ivo. Eesti riigikaitse tagalastruktuuride loomine ja sõjaliste üksuste varustamine 11.11.1918 – 07.01.1919. Lõputöö. Juhendaja nooremleitnant Olavi Punga. Tartu: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, Strateegia õppetool, 2005.

²⁰ Miil, Marek. Varustusvalitsusest Kaitseväe Logistikakeskuseni, 1918-2012. Tartu: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, 2012.

²¹ Borgelin, Richard G.. Dannebrogi lipu all: Taani vabatahtlikud Eesti Vabadussõjas. Tallinn: Olion, 2004.

²² 1. Diviisi Intendantuur RA.ERA.516; 2. jalaväepolk RA.ERA.541; 4. jalaväepolk RA.ERA.544; 6. jalaväepolk RA.ERA.560; Kuperjanovi Partisanide Polk RA.ERA.560; Sõjavägede Staap RA.ERA.495; Vabadussõja Ajaloo Komitee töökomisjon RA.ERA.2124.

andmestik relvastuse kohta oli tihtilugu fragmentaarne, mistõttu tuli olla üldistuste tegemisel ettevaatlik.

Väeosade fondides leiduvad säilikud ei olnud eri väeosade puhul alati ühelaadselt esindatud. Nii leidis 4. jalaväepolgu materjalides rohkelt kirjavahetust relvastusega varustamise teemadel, samas kui 6. jalaväepolgu puhul olid kättesaadavamad erinevad statistilised aruanded ja kokkuvõtted. Üldiselt andsid nii väeosade kui ka intendantuuri materjalid piisavalt andmestikku võrdluseks, et saada ülevaade relvastusest ja sellega varustamise toimimisest.

Ohvitseride teenistustoimikute puhul tulenesid suuremad erinevused sellest, kas toimikus leidsid originaaldokumendid varasemast teenistusest Vene armees või tuginesid vastavad andmed üksnes asjaosaliste ja tunnistajate ütlustele. Ohvitseride ja sõjaväeametnike tausta uurimiseks tuli tihti teenistustoimikute puudumisel või võrdluseks kasutada NKVD toimikuid. Viimased ei pakkunud küll kuigi rikkalikku informatsiooni ja sisaldasid küsitavusi, kuna nendes leiduv teave oli saadud survet avaldades, kuid samas tuli neid siiski kasutada, sest mitme ohvitseri teenistustoimik ei ole säilinud.

Käsikirjadest sisaldas relvastuse kohta Vabadussõjas kõige asjakohasemat informatsiooni kolonel Jaan Oru uurimus.²³ Org osales Vabadussõjas nooremohvitserina ja oli sõja järel diviisiintendandiks. Org käsitles relvastust logistika osana ja tõi välja palju olulist. Nii näiteks kirjeldas ta välisabina saadud relvastustarneid ja selgitas saadud uute relvamudelite olulisust Vabadussõja käigule.

Varustusala laiemat pilti, sh keskasutusi, käsitles oma uurimuses major Heinrich Lipstok, kes juhtis Vabadussõja ajal Suurtükiväe valitsuse Varustuse osakonda ja oli seetõttu teemaga hästi kursis.²⁴

Arhiivis leiduvatest Vabadussõjas osalenud väeosade ajalugudest leidis suuremal määral kasutust leitnant Osvald Pirni käsikiri Kuperjanovi partisanide pataljoni võitluste kohta.²⁵

Ülesehituselt koosneb töö, vastavalt uurimuse eesmärkidele, neljast peatükist, nii et tegu on loogilise järgnevusega. Esimeses peatükis kirjeldatakse relvastuse tehnilist poolt ja erinevate relvasüsteemide võrdlust ning levikut. Järgnev peatükk räägib lühidalt varustusala institutsioonidest. Kolmas peatükk kirjeldab varustusosalal tegutsenud majandusülemate tausta.

²³ Org, Jaan. Rahvaväe varustamine Vabadussõjas. – RA.ERA.2124.3.894

²⁴ Lipstok, Heinrich. Kaitseväe varustamine. – RA.ERA.2124.3.646; Pihlak jt. Vabaduse risti kavalerid, lk 420.

²⁵ Pirn, Osvald. Ülevaade Kuperjanovi Partisanide ajaloost 1917.–1920. – RA.ERA.2124.3.1004.

Kõik kolm esimest peatükki on olulised mõistmaks põhilist, varustamisest kõnelevat neljandat peatükki.

1. Peamised Vabadussõjas kasutatud käsituli relvad

Käesolevas peatükis on kirjeldatud ja võrreldud peamisi Rahvaväes kasutusel olnud jalaväe käsituli relvi, kusjuures üksnes neid, mis olid jalaväepolkude ja -pataljonide koosseisus ette nähtud. See ei tähenda, et väeosadel ei oleks olnud koosseisuväliseid allüksusi näiteks suurtükiväe näol või et need ei olnud olulised. Vastupidi, Kalevlaste Maleva juhid tundsid tugevat puudust suurtükiväest, samas kui Kuperjanovi partisanidel suurtükke oli.²⁶ Relvastus, mis vähesel määral kasutamist leidis, oli kirju ja vääraks omaette uurimust. Siin on ära toodud kõige massilisemalt esindatud või olulisemat rolli mänginud relvad. Jalaväe põhirelvadeks olid Vabadussõjas vintpüssid ning raske- ja kergekuulipildujad, samuti käsigranaadid ning vähesel määral miini-, pommi- ja granaadipildujad.

Vabadussõjas kasutusel olnud põhiline individuaalrelv oli Vene vintpüss M1891. Selle relva näol oli tegu terviklahenduse ja iseseisva mudeliga, mis pidi asendama vananenud standardpüssi Berdan. Arvatavasti jäeti Berdanid Vabadussõjas pea täiesti kõrvale, kuigi neid jäi Eestisse 1918. aasta lõpus umbkaudu 8,5 tuhat. Uut süsteemi vintpüss loodi Venemaal Sergei Mosini juhtimisel 1891. aastaks ja tegu oli salvpüssiga. Mõne aastaste uuringute ajal oli kaalutud kahte mudelit – ühe kujundas belgia konstruktor ja relvatootja Emile Nagant, teise vene sõjaväelane Sergei Mosin. Pika uurimise, eksperimenteerimise ja katsetamise järel otsustas uurimiskomitee kasutada Mosini lukku ja lukukoda ning kombineerida see Naganti salvega. Sellest ka M1891 hilisem nimetus Mosin-Nagant. Oma tööpõhimõttelt oli tegu küllalt lihtsa ja töökindla lahendusega ning see oli arvatavasti peapõhjus, miks võimalusel eesti väeosad valdavalt Vene vintpüsse eelistasid. Muidugi võis põhjus seisneda selleski, et mehed olid just nende püssidega kõige enam kokku puutunud ja tundsid neid kõige paremini. Siin tuleb tähele panna, et Vene armee koosseisus 1917 moodustatud Eesti diviisis olid Jaapani püssid enamuses.²⁷

Vene vintpüssi jalaväemudel oli ebamugavalt pikk. Käsitsemist raskendasid ka kohmakas kaitseriivistus, samuti vananenud tüüpi arssina-mõõdustikus raamsihik. Positiivse poole pealt oli 7,62-mm padrun töökindel ja selle ääriskesta konstruktsioon tõstis ka vintpüssi töökindlust, sest ääris fikseeris padruni nõutava asendi padrunipesas kindlalt ja lihtsamalt kui soonkest. Probleeme esines seoses sellega, et Venemaal lasti vintpüssid sisse ja kasutati koos täägiga.

²⁶ Karelsohn, Ago (koostaja). Kalevlaste Maleva sõjapidamise päevaraamat 1918-1919. Tallinn: Grenader, 2015, lk 71.

²⁷ Nõmm. Eesti sõjapüssid, lk 37, 57, 72; Frank de Haas. Bolt Action Rifles. Iola: Krause Publications 1995. P 140-141.

See sundis relva kasutama täagistatult ka siis, kui selleks vahetu tarvidus puudus, vastasel juhul muutus relv laskmisel ebatäpseks. Ka kippus peenike tääk kõveraks painduma, raua otsas loksuma ja see halvendas lasketäpsust päris tõsiselt. Lasketäpsust mõjutasid ka päästikul eelpäästmise puudumine, samuti kerge ja ilmastikutundlik kasepuust laad ning õhukeseseinaline vintraud. Seega olid relva töökindlus ja täpsus vastandlikud.²⁸

Arvatavasti leidsid sõdurid tääkide puudumisest tulenevale kehvale täpsusele mingisuguse toimiva lahenduse, sest vastasel korral oleks tõsiselt kannatanud lahinguvõime. Näiteks 2. jalaväepolgul puudus 1919. aasta suvel ja sügisel suur hulk täake: 1. roodul oli vaid 27 täaki ja puudus 120, 3. roodus oli olemas 40 ja puudus 57 täaki ning sama olukord valitses teisteski roodudes.²⁹ Kui sellest põhjustatud lasketäpsuse vähenemisele poleks kompensatsiooniks midagi leitud, toonuks see kaasa väeosa lahinguvõimekuse tõsise languse. Tääkide puudus võis tuleneda eelpool märgitud konstruktsiooniveast. Eeldatavasti said täagid lahingutes täagivõitluse tulemusena tihti kahjustada ja muutusid kõlbmatuiks. Iseküsimus on see, kui palju täagivõitlust reaalselt üldse esines. See sõltub osalt asjaolust, kas täagid puudusid juba alguses või said nad lahingutes kannatada. Kuna paljud püssid olid ilma täakideta, siis ei olnud paljudel sõduritel enam võimalik täagivõitluses osaleda. Teadmata on, kas täakidest tunti 1919. aasta suvel puudust vaid 2. jalaväepolgus või esines sama probleem ka teistes jalaväepolkudes.

Lisaks vene vintpüssidele kasutati vähemal määral jaapani vintpüsse, mis pärinesid Vene armee koosseisus olnud Eesti diviisi osadelt.³⁰ Sakslased olid need relvad 1918. aasta kevadel konfiskeerinud.³¹ Jaapani 6,5-mm M1897 ja M1905 Arisaka vintpüssid olid Jaapani standardrelvad. Tuntav on saksa Mauseri eeskuju salve ja luku ehituses, seda eriti M1905 puhul ning seda mudelit esines Eestis põhiliselt. Jaapani püssirauda oli küll kergem puhastada, kuid jaapani laskemoon kulutas raua kiiremini läbi. Vene vintpüssi üks suuremaid eeliseid oli padrundi võimsus võrrelduna jaapani 6,5-mm padrunitega.³²

Teistest vintpüssidest tasub mainida saksa omi, kuna Balti pataljon kasutas saksa Mauser tüüpi vintpüsse ja seda veel vähemalt 1919. aasta juulis, tõenäoliselt hiljemgi.³³

²⁸ Nõmm. Eesti sõjapüssid, lk 58.

²⁹ 1. roodu ülem 2. jalaväepolgu püssimeistrile, 08.09.1919. – RA.ERA.541.1.239, l. 317; 3. roodu ülem 2. jalaväepolgu püssimeistrile, 08.09.1919. – RA.ERA.541.1.239, l. 319.

³⁰ Nõmm. Eesti sõjapüssid, lk 37.

³¹ Kröönström. Kaptenite ja leitnantide sõda, lk 24.

³² Nõmm. Eesti sõjapüssid, lk 73.

³³ I diviisi staabiülem I diviisi intendantile, 09.07.1919. – RA.ERA.516.1.10, l. 38.

Kuulipildujatest puutusid eestlased kokku peamiselt raskekuulipildujaga Maxim (mugandatult „maksim“). Selle näol oli tegu ameeriklase Hiram Maximi 1884. aastal leiutatud maailma esimese kuulipildujaga. Tänu heale stabiilsusele, lindistsöötmisele, rauajahutusele ja lisaseadmetele sai anda pidevat täpset tuld suures kauguses asetsevale sihtmärgile, kuid miinusena oli relva kaal koos kõige juurdekuuluvaga kuni 70 kg. Arusaadavalt seadis see omad piirangud Maximi liigutamisel ja transportimisel. Üksiku sõduri võimekus sellist relva kanda oli pigem välistatud ja kindlalt oli välistatud selle inimesel transportimine pikemal distantil. Vajalik oli transport, tavaliselt hobuse ja vankri näol. See muutis raskekuulipilduja hobutranspordist sõltuvaks. Samuti sai raskekuulipilduja meeskond alamehitatuse korral oma ülesannetega kehvemini hakkama võrreldes kergekuulipildujatega.

Tehniliselt poolelt oli Maximil padruneid lindis 250 ja lasketempo 480-600 lasku minutis ning sihikuline laskekaugus 1500 meetrit.³⁴ Seega võib öelda, et Maxim oli küll võimas relv, kuid omajagu staatiline. Seda eriti võrdluses kergekuulipildujatega. Lisaks väiksemale liikuvusele tuleb veel meeles pidada raskekuulipildujate suuremat nähtavust võrreldes kergekuulipildujatega.³⁵

Eesti sõjaväes kasutati kahte Maximi mudelit – vene ja saksa oma. Saksa MG08 oli Maxim kuulipilduja analoog, kuid kasutas erinevat laskemoona kaliibriga 7,92 x 57 mm, samas kui vene süsteem kasutas padrunit kaliibriga 7,62 x 54 mmR. Saksa kuulipildujalint mahutas 200 padrunit, relva lasketempo oli 600 lasku minutis ja relva kaal 18,35 kg, millele lisandus jahutusvedelik (4 kg) ja alus (40 kg). Teisal on märgitud ka kolmjala olemasolu, mille kaal oli 32,30 kg. Seega oli saksa ja vene mudelitel teatavaid erinevusi, milledest suurim muidugi erineva kaliibriga laskemoon, kuid samuti padrunit arvu lindis ja kogukaal.³⁶

Ameerika Ühendriikide relvakonstruktori John. M. Browningu loodud ja relvatootja Colt poolt valmistatud Colt-Browning M1895/1914 raskekuulipilduja kaliibriga 7,62 mm oli kasutuses Vene armees juba Esimeses maailmasõjas. On selgusetu, kas Colti laskemoona kaliiber oli sarnaselt vene vintpüssile Mosin ja vene Maxim raskekuulipildujale 7,62 x 54mmR. Seda võiks eeldada, kuna tsaariarmee jaoks toodeti Colte 1914. aastal esiti 12000 tükki ja siis veel 2850. Aastate jooksul relvastusest mitmeid artikleid avaldanud Pavel

³⁴ Nõmm, Toe. Eesti relvad 1918-1940. – *Tehnikamaailm* 2008, nr 6, lk 119; Nõmm, Toe. Jalaväe kuulipildujad. – *Tehnikamaailm* 2000, nr 2, lk 37-38.

³⁵ Reek, Mõtted jalgväe taktika alalt, lk 89.

³⁶ Lisewski, Eugen A. Deutsche Maschinengewehre im Einsatz MG01 bis MG42. Waffen Arsenal 180. Wölfersheim-Berstadt: Podzun-Pallas-Verlag, 1999., S.6; Wollert Günter, Lidschun Reiner. Infanteriewaffen. Illustrierte Enzyklopädie der Infanteriewaffen aus aller Welt. (1918-1945) Band 1. Berlin: Brandenburgisches Verlagshaus in der Dornier Medienholding, 1998, S. 180.

Stoljarov pakub siiski laskemoona kaliibriks 7,62 x 63mm, kuna ka Venemaal kasutati selle relva jaoks mõeldud kuulipildujalinte ja teise mõõduga padrunit kasutus ei oleks selle puhul võimalik olnud.³⁷ Seni pole õnnestunud leida „ameerika“ padrunit märkimist Vabadussõja aegses dokumentatsioonis, juttu oli alati „vene“ ja „inglise“ padrunitest. Eesti väed ei kasutanud Colte võrreldes Maximitega Vabadussõjas massiliselt, kuid üksustes neid ikka esines. Näiteks Kuperjanovi Partisanide Salgas oli 21. jaanuaril 1919. aastal üldse kaks raskekuulipildujat, neist üks Colt. Seega päris mööda sellest relvasüsteemist minna ei saa. Maailmas olid need relvad tuntud „kartulivõtjatena“, kuna gaasimehhanismiga ühenduses oleva vända tõttu, mis tulistamisel pidevalt edasi-tagasi liikus, pani see mulla tuiskama. Colt kaalus 16,1 kg ja koos alusega ligi 40 kg. Padruneid oli lindi 250, laskekaugus kuni 2300 meetrit. Relva laskekiirus oli teoreetiliselt kuni 500 lasku minutis, lahinguolukorras sai anda (arvatavasti lindi vahetamisele kuuluva aja tõttu) kiirtuld 250 lasku minutis. Seega oli võrreldes Maximiga tegu ligi poole kergema relvaga, mis kindlasti vähendas selle sõltuvust hobutranspordist, kuid ei andnud relvale kergekuulipildujatega võrdväärset mobiilsust.³⁸

Inglastelt välisabina saadud kergekuulipildujaid oli kaks mudelit – Ameerika koloneli Isaac Newton Lewisi loodud 7,62 mm Lewis, eestlaste poolt mugandatuna tihti „Lüüs“ ja Taani kapteni Madseni järgi nime saanud, kuid insener Theodor Schouboe poolt loodud Madsen. Kergekuulipildujaid nimetati Vabadussõja ajal tihti automaatpüssideks.

Lewis oli küll tööpõhimõttelt hilisemate automaatrelvade üks teerajajaid, kuid teisalt Lewisi sund-õhkjahutus ei jahutanud eriti ning relvaraud kuumenes kiiresti üle, vahetada sai seda aga ainult relvatöökojas. Ilmselt on see väga oluline puudus, kui sõdurid ei saa relvaraua ülekuumenedes seda kiiresti lahingus vahetada. Lewise kaal oli umbes 12 kilo, lasketempo teoorias üle 750 lasu minutis, kuid Lewis pidas vähemalt esimestel katselaskmistel optimaalseks 500 lasku minutis ja selliseks lasketempo ka kujunes. Algselt oli plaanis relva kasutada lennukitel, mida ka hiljem tehti, kuid puhkenud maailmasõja tõttu nõuti relva ka jalaväelastele. Standardne Lewise trummel mahutas 46 padrunit ja oli kiiresti vahetatav.³⁹

Vabadussõjas ja eriti hiljem osutus palju populaarsemaks Madseni kergekuulipilduja. Olles maailma esimene tõeline kergekuulipilduja, omandas Madsen kohe raskekuulipildujatega võrdväärse töökindluse. Võrreldes Lewisega olid Madseni töökindlus ja tulejõud selgelt

³⁷ Павел Столяров. „Свинский“ пулемёт Браунинга. – *Мастер-ружьё* 2001, № 54, стр. 19-21.

³⁸ Kuperjanovi Partisanide Salga ülemalt II Diviisi staabi ülemale. 21.01.1919. – RA.ERA.560.1.3, l. 38; Toe Nõmm. Jalaväekuulipildujad. – *Tehnikamaailm* 2000, nr 2, lk 38.

³⁹ G. M. Chinn. The Machine Gun. History, Evolution and Development of Manual, Automatic and Airborne Repeating Weapons. Washington: Bureau of Ordnance, Department of Navy 1951. P 275, 282.

suuremad. Ülekuumenemise vastu aitas kiire rauavahetus, millele kulus mõnikümmend sekundit. Laskmisel asetses relv kolmjalgsel hargil. Madseni kaal oli laetult kõigest 9-10 kg ja üks mees suutis seda rihmaga õlal kanda. Kuulipilduja lint mahutas 25 ja salv 40 padrunit, lasketempo oli 400 lasku minutis ja laskekaugus kuni 1000 meetrit. Tulejõult asendas Madsen tervet jagu püssimehi. Negatiivse poole pealt oli Madsen komplitseerituma ehituse, üksikosade suure arvuga ja nõudis põhjaliku väljaõpet.⁴⁰

Vabadussõjas osalenud taani vabatahtlike salga ülema Borgelini mälestused sisaldavad lahingutes ohvitserina osalenu tähelepanekuid Madseni kuulipildujast. Taanlastel oli kasutada 24 Taanist kaasa toodud Madseni kuulipildujat. Borgelini hinnangul tegi nende 24 kergekuulipilduja kasutamine võimalikuks 7 kilomeetri laiuse rinde hoidmise 200 mehega. Kuigi relv oli kaalult kerge, siis koormavaks osutus rohke kaasaskandmist vajav laskemoon. Taanlased olid harjunud Madseni laskemoona Taanis väikeste islandi hobustega vedama, kuid Vabadussõjas olid sunnitud lahinguolukorras koormat ise kandma. Taani vabatahtlikel oli relvaga suur vilumus ja seetõttu saadi hakkama tavapärase 3-liikmelise meeskonna asemel kahe mehega.⁴¹

Rahvaväes olid kasutuses veel üht tüüpi kergekuulipildujad, nimelt relvakonstruktor Thomas Bergmanni 1915. aasta mudeli 1917. aastal moderniseeritud variant. Neid kasutati küll vähe ja pole isegi teada, kui palju neid relvi Eestis täpselt oli. Arvatavasti saadi neid peamiselt kas saksa üksustelt või siis sõjasaagina enamlastelt. Need kergekuulipildujad olid kaliibriga 7,9 mm, relva lasketempo oli 600 lasku minutis, praktiline tulekiirus 300 lasku minutis. Relva laskekaugus oli 2000 meetrit.⁴² Vähemalt 2. jalaväepolgu materjalides leiab äramärkimist kahe Bergmanni kergekuulipilduja olemasolu.⁴³

Kuna punastel polkudel puudusid kergekuulipildujad pea täielikult, saavutas Rahvavägi seda tüüpi relvade lisandudes Vabadussõja alguses suure tehnilise paremuse jalaväe automaatrelvade osas vaenlase üle. Et kergekuulipildujad olid edukad, sellest saab aimu näiteks Kuperjanovi partisanide kohtumisest 6. Tukumsi polgu punaste läti küttidega Puka all 25. jaanuaril 1919. Punased kütid olid varem end lahinguis heast küljest näidanud ja olid ka relvastatud suurtükkide ja kuulipildujatega, kuid olid siiski sunnitud partisanide ees paaniliselt taanduma. Eriti head mõju avaldasid kergekuulipildujad Lewis ja just tõsiasi, et sõdur suutis

⁴⁰ Toe Nõmm. Madseni kuulipilduja. – *Tehnikamaailm* 2010, nr 4, lk 76.; Nõmm. Jalaväekuulipildujad, lk 38.; Nõmm. Eesti relvad, lk 119.

⁴¹ Borgelin. Dannebrogi lipu all, lk 110-111.

⁴² Благонаправов А.А. Материальная часть стрелкового оружия кн. 2 -1945, С.168-169;

⁴³ Ajutine püssimeistri kohusetäitja 2. jalaväepolgu ülemale, 27.11.1919. – RA.ERA.541.1.239, l. 348.

seda relva seljas kanda.⁴⁴ Seega on täiesti mõeldav seostada eestlaste edu punaste polkude vastu suures osas inglise kergekuulipildujate lisandumisega Rahvaväe arsenalis.

7. jaanuariks 1919. aastal oli rindel tegutsevatele jalaväeosadele ja ratsapolgule välja antud umbes 11000 püssi ja 145 automaatrelva, mis teeb kahe relvaliigi arvuliseks vahekorra ligi 80 püssi kohta üks automaatrelv. Seejuures oli raskekuulipildujaid kõigest 16 tk, samas kui Lewisi kergekuulipildujaid 78 tk ja Madseneid 51 tk. Seega iga raskekuulipilduja peale 8 kergekuulipildujat. See tähendas manööversõjas suuri eeliseid vaenlase ees.⁴⁵ Oluline on rõhutada sedagi, et kergekuulipildujat võis kasutada ka püsti seistes ja käigult, mis andis tugeva eelise pealetungil.⁴⁶ Hilisemast perioodist samalaadseid andmeid kui 1919. aasta jaanuarist võrdluseks ei ole, aga Vabadussõja jooksul anti väeosadele kokku välja ligi 600 raske- ja 950 kergekuulipildujat.⁴⁷ Võttes võrdluseks Toe Nõmme hinnangu, et Vabadussõja jooksul ja sellele vahetult järgnenud perioodi jooksul oli Eesti Rahvaväe käsutuses kokku 198 tuhat erinevat tüüpi püssi, saab järeldada, et püsside osakaal võrrelduna automaatrelvadega oli sõja lõpuks siiski suurem, ületades tunduvalt Rahvaväe tegeliku vajaduse.⁴⁸

Kuulipildujate puhul on veel huvitav asjaolu, et neid ehitati ümber. Nii on teada, et 6. jalaväepolk soovis saksa kuulipildujate (ilmselt MG08) ümberehitamist vene padrunitele. Samuti sooviti asendada kuulipilduja vedamiseks mõeldud kelk (eeldatavasti oli tegu alusega, mida kasutati sõltumata aastaajast) ratastega alusega, kuna muidu oli relvi raske vedada.⁴⁹ Kuidas ümberehitamine täpselt toimus, pole teada, kuid näiteks 1919. aasta oktoobris vahetati Sõjariistade osakonnas väeosast saadetud Saksa Maxim kuulipildujad osalt ümber juba ümberehitatud relvade vastu ja teised pandi ümbertegemiseks järjekorda ootele.⁵⁰

Püstolitel ja revolvritel oli Vabadussõjas tagasihoidlik roll ning veel sõja lõpus oli puudus revolvritest. Levinuimad olid 7,62 mm Vene revolver Nagant, vähemal määral kasutati Soomest ostetud 7,65 mm püstoleid Mauser ja sõja teises pooles briti välisabina saadud 6 tolli pikkuse rauaga Webley .455 (Mk VI) revolvreid.⁵¹

⁴⁴ Pirn, Ülevaade Kuperjanovi ..., l. 36.

⁴⁵ Org. Rahvaväe varustamine ..., l. 34.

⁴⁶ Reek, Mõtted jalgväe taktika alalt, lk 88.

⁴⁷ Eesti Vabadussõda 1918-1920. II osa, lk 492.

⁴⁸ Nõmm, Eesti sõjapüssid 1918-1940, lk 40.

⁴⁹ 6. jalaväepolgu majandusülem Varustusvalitsuse sõjariistade osakonnale, dateerimata. – RA.ERA.546.1.277, l. 329.

⁵⁰ Varustusvalitsuse sõjariistade osakonna ülem 6. jalaväepolgule, dateerimata. – RA.ERA.546.1.277, l. 412.

⁵¹ Nõmm, Toe. Browning 1903 ja Eesti sõjaväepüstolid 1918-1940. – Laidoneri muuseumi aastaraamat 2001, lk 102.

Kasutati vene, saksa ja inglise käsigranaate. Üks asju, mida käsigranaatide puhul tasub rõhutada, oli see, et need saabusid rindele ilma sütikuteta. Nii on vähemalt üks näide inglise Lemon tüüpi käsigranaatide jõudmisest rindele ilma eraldi sütikuid kaasa saatmata. Muidugi olid ohutuse mõttes ilma sütikuteta ka teised kastides transporditavad käsigranaadid ja sütikute samaaegne eraldi mitte kaasasaatmine oli keskasutuse varustusala personali praak.⁵²

Miini- ja pommipildujad olid olulisteks jalaväe tuletoetusel ja täienduseks seal, kus püsside ja kuulipildujatega hakkama ei saanud või kuhu nende tuli ei ulatunud.⁵³ Pommipildujad kasutasid suurema kaliibriga laskemoona kui miinipildujad. Vabadussõja jooksul kõikus pommi- ja miinipildujate arv väeosade lõikes küllalt tugevasti. Sõja esimestel kuudel oli pommipildujaid vähesel määral mõnedel väeosadel. Probleeme oli nende kasutamisoskusega, näiteks juhtus 1919. aasta kevadel 4. jalaväepolgus miinipilduja proovimisel ohvitseridel õnnetus.⁵⁴ Mehi, kes neid relvi käsitseda oskasid, ei tahetud väeosadest minema lasta nagu teisigi spetsialiste.⁵⁵ Pommipildujate allüksuse koosseis sai paika alles 1919. aasta septembris ja siis õnnestus näiteks 6. jalaväepolgul Varustusvalitsuse sõjariistade osakonnalt saada vaid 2 miini- ja 2 pommipildujat ning miine-pomme.⁵⁶ Polgule sarnaselt oli 2 miini- ja 2 pommipildujat 28. juuni seisuga I Diviisi tagavarapataljonil.⁵⁷ Hoopis paremal järjel oli 4. jalaväepolk, kellel oli 1. juuli seisuga 7 pommi- ja 11 miinipildujat. Sügisel oli polgul isegi 19 erinevat pommi- ja miinipildujat ning 5 granaadipildujat.⁵⁸ Võrreldavalt heas seisus oli sügisel veel 1. jalaväepolk 10 miini- ja pommipilduja ja 9 granaadipildujaga.⁵⁹ 9. jalaväepolgus ei olnud 1919. aasta septembris pommi- ja miinipildujaid ega nende laskemoona üldse.⁶⁰

Üks tuntumaid pommipildujaid oli vene-prantsuse koostöös valminud relvasüsteem, 58 mm miinipilduja, mille alus oli rauast või puidust (vastavalt tootjale) ja see mõjutas relva võimekust kasutada ühte või teist tüüpi laskemoona.⁶¹ Kasutust leidsid veel vene 6 tolline

⁵² 1. liikuva pargi komandant I diviisi intendandile, 16.12.1919. – RA.ERA.516.1.10, l. 246.

⁵³ Reek, Mõtted jalaväe taktika alalt, lk 96.

⁵⁴ 4. jalaväepolgu päevaraamat, 04.04.1919. – RA.ERA.2124.1.181, l. 19.

⁵⁵ 4. jalaväepolgu ülem I diviisi intendandile, 04.08.1919. – RA.ERA.516.1.10, l. 88, 88p.

⁵⁶ Jaan Maide, Ernst Valdin. 6. jalaväepolk ..., lk 592.

⁵⁷ I diviisi tagavarapataljoni relvastuse seis, 28.06.1919. – RA.ERA.516.1.10, l. 22.

⁵⁸ 4. jalaväepolgu majandusülem I diviisi intendandile, 01.07.1919. – RA.ERA.516.1.10, l. 31; 4.

jalaväepolgu majandusülem I diviisi intendandile, 22.09.1919. – RA.ERA.516.1.10, l. 163.

⁵⁹ 1. jalaväepolgu sõjariistade ülevaataja I diviisi intendandile, 23.09.1919. – RA.ERA.516.1.10, l. 165.

⁶⁰ 9. jalaväepolgu majandusülem I diviisi intendandile, 29.09.1919. – RA.ERA.516.1.10, l. 164.

⁶¹ Широкоград А.Б. Отечественные минометы и реактивная артиллерия (Профессионал) – Москва: АСТ / Минск: Харвест, 2000. С. 27-31.

pommipilduja, 9 cm pommipilduja, saksa 75mm miinipilduja, saksa N16 granaadipilduja.⁶² Huvitav on tõsiasi, et kahe polgu ja liikuva pargi sama perioodi dokumentides käib jutt 6 tollisest pommipildujast ja selle laskemoonast, kuid teadmata jääb, mis relvaga täpsemalt tegu. Kaliibrit arvestades on tegu kurioosumiga, kuid allikate rohkus kinnitab, et vähemalt kaasaegsed said relvast ühtviisi aru.

Enim kasutust leidnud jalaväerelvastuse puhul tuleb eriti ära märkida vene relvasüsteemide osakaalu. Jalaväelase individuaalrelvadest leidis enim kasutust vene vintpüss, raskekuulipildujatest vene Maxim. Vaadates tulejõu poolest võimsaid ja samas head manööverdamisvõimalust pakkuvaid kergekuulipildujaid, oli suurim erinevus ja olulisem uuendus võrreldes Punaarmee ja inglise Lewis ja taani Madsen relvade laialdane kasutuselevõtt. Nende väeosadesse saabumine vahetult murdelahingute eelsel lühikesel perioodil oli kindlasti määrava tähtsusega. Oluline on ka ära märkida, et kui üks kuulipilduja asendas tervet hulka vintpüssidega laskureid, siis aitas selline tulejõu kasv ilmselt kompenseerida mingilgi määral sõja esimese kahe kuu jalaväeosade alamehitatust, mille all Rahvavägi kannatas veel 1919. aasta jaanuaris.

Laskemoona puhul on üks peamisi küsimusi, kui palju kandis jalaväelane laskemoona endaga kaasas. Üks asi on ideaal, mille üle arutles sõja järel Nikolai Reek, kes pidas vajalikuks vähemalt 120 padrunit.⁶³ Teine asi sõjaaegne olukord, kus peeti minimaalseks 60 padrunit.⁶⁴ Siiski võib arvestada 60–120 padrunita iga täägi kohta. Seetõttu ei ole ühe jalaväepolgu laskemoonakulu puhul sajad tuhanded padrunid hoomamatu suurusjärg. Vähemalt vene vintpüssi padrunite puhul kasutati kiirlaadijaid ehk pidemeid. Seda peeti ilmselt nii iseenesestmõistetavaks, et antud tõsiasi väga tihti ei toonitata.⁶⁵ Omaette lugu oli tühjade padrunikestade. 1919. aasta keskpaiga seisuga andsid väeosad tühjad kestad pidemetesse ehk kiirlaadijatesse panduina Liikuvatesse Parkidesse, kes need kohe edasi Sõjariistade osakonda toimetasid. Osakonna ülem alampolkovnik Johan Puskar pidas seda asjatuks tööjõu raiskamiseks ja tegi ettepaneku padrunikestad ja kiirlaadijad edaspidi eraldi ning soovitatavalt ka eraldi kastidesse pakituina saata.⁶⁶ Tuleb meele pidada, et laskemoona kulus ka õppuste

⁶² 4. jalaväepolgu majandusülem I diviisi intendantile, 21.09.1919. – RA.ERA.516.1.10, l. 163; 1.

jalaväepolgu sõjariistade ülevaataja I diviisi intendantile, 23.09.1919. – RA.ERA.516.1.10, l. 166; 1. liikuva pargi komandant I diviisi intendantile, 26.09.1919. – RA.ERA.516.1.10, l. 169.

⁶³ Reek, Nikolai. Mõtted jalgväe taktika alalt. – Sõjateaduslik testament. Tartu: Ilmamaa, 2015, lk 105.

⁶⁴ 4. jalaväepolgu 1. roodu ülem I pataljoni ülemale, 19.12.1918. – RA.ERA.2124.1.171, l. 136.

⁶⁵ 1. liikuva pargi komandant I diviisi intendantile, 07.07.1919. – RA.ERA.516.1.10, l. 33.

⁶⁶ Varustusvalitsuse Sõjariistade osakonna ülem I diviisi intendantile, 05.07.1919. – RA.ERA.516.1.10, l. 37.

läbiviimiseks. Oluline on rõhutada, et erinevad relvasüsteemid kasutasid erineva kaliibriga laskemoona, seetõttu ei sobinud näiteks vene relvade laskemoon inglise või saksa relvadele.

2. Rahvaväe kesksed varustusasutused

Rahvaväe varustamisega tegelenud asutused moodustati Vene armee eeskujul, kuid neid kohandati vastavalt Eesti oludele, arvestades vajadusi ja võimalusi. Vabadussõjas oli väeosi relvastuse ja laskemoonaga varustanud keskasutuseks Varustusvalitsus. Varustusvalitsus koosnes mitmetest osakondadest, millest käesolevat uurimust puudutab Sõjariistade osakond. Varustusvalitsuse juht oli polkovnik Rudolf Reiman. Reimani tegi varustusalaga tuttavaks kogu tema varasem teenistus, eriti Intendandiakadeemia lõpetamine, aga ka lühiaegne 1. Eesti diviisi intendandiks olemine 1917. ja 1918. aasta pöördel.⁶⁷

Sõja esimestel kuudel oli pilt segane ja 1918. aasta lõpus toimus värskelt loodud keskasutustes mitmeid struktuurimuudatusi. Nii muutus Rahvaväe relvade ja laskemoonaga varustama pidanud asutuse nimi ja alluvus lühikese aja vältel korduvalt.

Kolonel Traksmäe üldjuhtimisel koostatud kaheköitelises Vabadussõja ajaloo on kesksete varustusasutuste loomist ja arengut kirjeldatud lühidalt ja mitte eriti täpselt, mainides vaid, et rahvaväe varustamiseks relvastuse ja laskemoonaga asutati 21. novembril 1918 Suurtükiväe Valitsusele allunud suurtükiväeladu, mis hiljem allutati sõjariistade laos nime all Varustusvalitsusele.⁶⁸

Eesti sõjaväe keskasutuste struktuuri käsitleva arhiiviteatmiku andmeil moodustati 18. novembril 1918 Peastaabi juurde suurtükiväe jaoskond, millest jaanuaris 1919 kasvas välja ülemjuhatajale allunud Suurtükiväe valitsus. Seoses ülemjuhataja staabi loomisega 23. veebruaril 1919 viidi Suurtükiväe valitsus ülemjuhataja staabi koosseisu ja allutati stabi ülemale. Suurtükiväe valitsuse ülesannete hulka kuulus lahingutehnika hankimine, korrastamine ja jaotamine väeosadele. Sellega tegeles Suurtükiväe valitsuse varustusosakond, mille ülemale allusid suurüki- ja laskemoonalaod ning laboratoorium.

Paralleelselt Suurtükiväe valitsusega asutati 21. novembril 1918 Sõjaväe varustusvalitsus, mis allutati sama aasta 26. detsembril ülemjuhatajale. Mitmete muude osakondade kõrval leidis Varustusvalitsuse koosseisus ka sõjariistade osakond, mille struktuuri kuulusid relvaladu ja töökoda. 1919. aastal varustaski rahvaväe raskerelvade ja laskemoonaga Suurtükiväe valitsuse varustusosakond, käsirelvadega aga Varustusvalitsuse sõjariistade osakond.

⁶⁷ Eesti Vabadussõda I, lk 203.

⁶⁸ Samas I, lk 206.

Sõjaministri (või ülemjuhataja?) päevakäsuga 1. detsembrist 1919 viidi aga Varustusvalitsuse sõjariistade osakond koos ladude ja töökodadega üle Suurtükiväe valitsuse juurde, kes korraldas siitpeale kogu rahvaväe varustamist kõikide relvade ja nende laskemoonaga. 10. detsembril 1919 kinnitatud koosseisude järgi koosnes Suurtükiväe valitsus juhatusest ja neljast osakonnast, mis omakorda jagunesid erinevateks allüksusteks: tehaste ja töökodade osakond (sõjariistade töökoda ja töötoad; suurtükiväe laboratoorium), suurtükiväe varustuse osakond (suurtükiladu; laskemoonaladu), käsisõjariistade osakond (käsisõjariistade ladu) ning majanduse osakond (töökomando).⁶⁹

Vabadussõja ajal kesksetes varustusasutustes teeninud erumajor Heinrich Lipstoki andmeil alustas Suurtükiväelao moodustamist kapten Konrad Rotschild 14. novembril ja Suurtükiväe valitsuse moodustamist lipnik Georg Kirschbaum (Jüri Hellat) 19. novembril 1918. Suurtükiväe valitsuse formeerimine loeti lõppenuks Peastaabi ülema kindralmajor Andres Larka päevakäsuga 6. detsembril ja kaks päeva hiljem kinnitas kindral Larka Suurtükiväe valitsuse esialgse koosseisu. Suurtükiväe valitsusele (alampolkovnik Martin Terras) allusid 1. suurtükiväepolk, Kindluse raskesuurtükiväe divisjon ja Suurtükiväeladu. Suurtükiväelao ülemaks nimetati lipnik Ernst Seim, kelle käsutusse anti 16 ohvitseri ja sõjaväeametnikku. 26. detsembril 1918 allutati Suurtükiväeladu ülemjuhataja käskkirjaga Varustusvalitsusele, kus jagati 6. jaanuaril 1919 kaheks: Sõjariistade osakonnaks ja Sõjariistade laoks. Selleks ajaks teenis Sõjariistade laos juba 26 ohvitseri ja ametnikku, lisaks rahvaväelased.⁷⁰

Muidugi on võimalik, et kõigi kuupäevade puhul on hilisemad uurijad kasutanud 1920. aastatel sõjaministri päevakäskudega kindlaks määratud väeosade ja sõjaväeasutuste ametlikke sünnikuupäevi, küsimata, mis nime all üks või teine asutus mingil konkreetsel ajahetkel tegutses.

Suurtükiväelao peamiseks ülesandeks oli võtta sakslastelt üle Eestis asunud relva- ja laskemoonalaod. Ülevõtmise järel tuli saadud varustus korda seada, pidada arvestust ja jagada kasutamiskõlblik kraam väeosadele välja. Oluline on rõhutada, et kuigi varustus võeti üle sakslastelt, oli tegu siiski Vene valitsuse ajast Eestisse maha jäänud tagavaradega.

Ülevõetud relvad olid valdavalt rikutud ja neid ei saanud kohe kasutusele võtta. Üks sakslaste põhilisi relvade rikkumise meetodeid oli lukkude eemaldamine ja minemaviskamine, näiteks Tallinna puhul merre. Saksa väed, kes olid 1918. aasta märtsist saadik tervet Eesti

⁶⁹ Õunapuu, Helgi. Eesti riigikaitse juhtimine 1918-1940. Tallinn: Riigiarhiiv, 2004, lk 30-31, 75-76, 84.

⁷⁰ Lipstok, H. Kaitseväe varustamine. – ERA.2124.3.646, l. 1-6.

territooriumi okupeerinud, kartsid tõenäoliselt Rahvaväele relvastust ja laskemoona anda, sest ei usaldanud eestlasi. Oletan, et kardeti üleantud relvade pööramist sakslaste vastu, kuna eestlased olid tollal tuntud oma saksa-vihaga, mida okupatsioon oli võimendanud. Sakslaste levinud käitumisviis oli relvade üleandmisega venitamine, võitmaks aega nende rikkumiseks.

1918. aasta lõpus Narvas, Pärnus ja Tartus tegutsenud väeosade materjalides ei mainita Suurtükiväe Valitsuse või suurtükilao osalust ladude ülevõtmisel. See sunnib arvama, et antud asutus tegeles ladude ülevõtmise ja relvade parandamisega üksnes Tallinnas. Jalaväepolkude kogemustest relvastuse ülevõtmisel tuleb pikemalt juttu hankimist käsitlevas peatükis.

Varustamisahelas oli äärmiselt olulisel kohal transport, mis Vabadussõja ajal jagunes kolme liiki – meretranspordiga toodi Eestisse välisabi, raudteevõrgustiku kaudu veeti see rinneteile ja hobustranspordiga jaotati väeosades.

Käesoleva uurimuse autori teada ei ole keegi seni uurinud meretransporti Vabadussõjas. Kindlasti on tegemist olulise teemaga ja siin tuleb meeles pidada, et retked Läänemeres ei olnud Esimese ilmasõja suurtükimüra lõppedes sugugi ohutud. Isegi kui kõrvale jätta punaste sõjalaevad, oli meri täis meremiine ja ilmasõjas uppunud laevade vrakke, mis võisid kahjustada nende otsa sõitvaid laevu.⁷¹ Lisaks nendele ohtudele mõjutasid meretransporti kõige enam jääolud, mis võisid tõsiselt aeglustada Rahvaväele oluliste saadetiste, samuti humanitaarabi jõudmist sihtsadamasse. Transporti mõjutas tugevasti ilmastik. Jääolud 1919. aasta märtsis olid Soome lahes karmid, mis aeglustasid varustuslaevade jõudmist Eestisse, põhjustades arvatavasti üldist puudust. Nii kurtis 23. märtsil halbade jääolude üle sõjavägede ülemjuhataja kindralmajor Johan Laidoner oma teates sõjaminister Konstantin Pätsile. Lisamärkuses kirjutas Laidoner, et jää seisukord merel olevat niisugune, et varustuselaev „Kajak“ ilma suurema jäämurdjata sadamasse ei pääse.⁷²

Suure tõenäosusega jäid mõned väeosad tegutsema väga napi inglise padrunite tagavaraga. Taanlaste vabatahtlike kompaniiga Eesti poole reisinud Borgelin kirjutas, kuidas nad Hanko suunas liikudes märtsi lõpus terve päeva jäävangis viibisid ja jäälõhkuja „Tarmo“ saabudes väga pikaldaselt ning sagedaste peatustega edasi liikusid.⁷³ Võib vaid oletada, kui laialdast

⁷¹ Borgelin. Dannebrogi lipu all, lk 39.

⁷² Ülemjuhataja sõjaministrile, 23.03.1919. – RA.ERA.2124.1.613, l. 167, l. 169.

⁷³ Borgelin. Dannebrogi lipu all, lk 42-44.

puudust põhjustas varustuslaevade aeglasem Eestisse jõudmine 1919. aasta kevad-talvel. Aastatel 1918–1919 ei olnud talved eriti karmid, samuti ei esinenud erakordseid lumetorme.⁷⁴

Järgnevalt mõned järeldused ja oletused. Sõja alguses oli Tallinnast varustuse väljasaatmisega probleeme, kuna punaste eest Eestist taandumisel kontrollisid raudteevõrgustikku sakslased. Oluline on rõhutada raudteesildade tähtsust. Ilmselt mõjutas punaste väeosade edenemist 1918. aasta lõpus ja 1919. aasta alguses Tallinna suunal väga oluliselt Narva raudteesildade purustamine. Kahtlemata avaldas nende parandamise viibimine samavõrd mõju ka valgearmee ja seda abistanud Rahvaväe üksuste tegevusele Petrogradi suunal.

Varustusvalitsuse Sõjariistade osakonnalt tellisid relvastust diviiside intendantuurid, kes edastasid nõuded relvastuse ja laskemoona saamiseks Varustusvalitsusse. Diviisitasandi asutusi on järgnevalt vaadeldud I diviisi näitel, mille intendantuur alustas tegevust 1918. aasta 27. novembril alampolkovnik Tõnis Rotbergi juhtimisel.⁷⁵ Varustusvalitsuses teeninud kapten Ernst Lübik väitis oma uurimuses, et väeosade relvade ja laskemoonaga varustamisega ei tegelenud mitte diviisi intendantuur, vaid see toimus otse Tallinna keskladudest ja edaspidi liikuvatest laskemoona parkidest, milliseid asutati iga diviisi juurde üks.⁷⁶ Päris nii see siiski kestma ei jäänud.

Valdava osa Vabadussõjast toimetasi rinnete relvastust ja laskemoona liikuvad pargid. Pargid olid asutatud väekoondiste juures väeosade varustamiseks relvade ja laskemoonaga ning alates 1919. aasta juulist allusid need suurtükiväepolkude ülematele. I diviisi teenindas LP nr 1, II diviisi LP nr 3 ja III diviisi LP nr 2.⁷⁷ Pargid esitasid nõuded laskemoona ja relvastuse saamiseks läbi diviisi intendantuuri. Diviiside intendantuuridega käsikäes töötavad liikuvad pargid olid väeosade varustamisel, ennekõike laskemoona ja määrdeainetega, äärmiselt olulised. Pargi tellitud ja tarnitud varustuse hulka relvad ei kuulunud, kuid pole välistatud, et mingil määral tegeleti ka intendantuuri tellitud relvade transpordiga. Viru rinnet ja I diviisis varustas sõjariistade laos liikuv laskemoona park-, mis alustas tegevust 1918. aasta 14. detsembril liikuva pargi nr 1 nime all. Pargi koosseisu kuulus esialgu kolm laskemoonavagunit ja üks klassivagun elamiseks.⁷⁸

⁷⁴ Tarand, Andres; Jaagus, Jaak; Kallis, Ain. Eesti kliima minevikus ja tänapäeval. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2013, lk 606.

⁷⁵ I diviisi intendandivalitsuse tegevusülevaade, dateerimata. – RA.ERA.516.1.2, l. 4.

⁷⁶ Lübik, E. Kaitseväe varustamine Vabadussõja ajal. – RA.ERA.2124.3.618, l. 168.

⁷⁷ Eesti Vabadussõda 1918-1920. II, lk 70.

⁷⁸ Eesti Vabadussõda 1918-1920. I, lk 210.

Kaitseliitlane Mihkel Nurkse, kes saadeti koos viie kaaslasega liikuva pargi nr 1 vahiteenistusse, kirjeldas mälestustes selle üksuse loomist Rakveres. Pargi esialgne komandant oli lipnik August Laur, keda peagi asendas sõjaväeametnik Gustav Bauman, kes jäi komandandiks sõja lõpuni.⁷⁹ Teine liikuv park alustas tegevust II Diviisi juures 6. jaanuaril 1919. aastal.⁸⁰

Teada on liikuva pargi nr 1 koosseis 1919. aasta juulist. Kokku kuulus sellesse 31 inimest, kellest suurema osa moodustasid töölised. Ohvitseridest olid ametis komandant ja asjaajaja (mõlemad võisid olla sõjaväeametnikud). Rahvaväelastest olid koosseisus vanem kirjutaja, laborant ja nooremlaborant, suurtüki varahoidja ja tema abi ning käsiriistade laskemoona hoidja. Vahiteenistuses võis kasutada kohalikke kaitseliitlasi või rahvaväelasi vastavalt vajadusele, näiteks linna komandandi korraldusel.⁸¹

Liikuvate parkide transporditavad laskemoona kogused kasvasid Vabadussõja vältel oluliselt. Näiteks 1919. aasta keskpaigas olid ühekordsed kogused poole miljoni padrungi ringis.⁸² Liikuva pargi komandant edastas laskemoona ja määrdeainete nõudmised diviisi intendandi kaudu Varustusvalitsuse sõjariistade osakonnale, mis reageeris soovitud varustuse olemasolul kiirelt, saates varustuse teele tihti juba järgmisel päeval. Soovitud püssipadrunit kogused oli 1919. aasta teises pooles nii suured, et vahel esitati poole miljonilisi nõudeid nädalas mitmeid. Nii esitati keskasutusest mitmel korral päring, kas tegu ei ole eksitustega ja kas esitatud nõue on uus. Teatud perioodidel ei olnud võimalik nõudeid laskemoona puuduse tõttu täita. Näiteks juulis 1919 oli Varustusvalitsuse ülem polkovnik Reiman sunnitud I diviisi intendandile teatama, et vene padrunit tagavara on otsas.⁸³ Pea kõigi kaliibrite laskemoona tagavara ähvardas lõppeda veel oktoobris.⁸⁴ Täpsemalt tuleb selle põhjustest juttu varustamist käsitlevas peatükis.

Käsirelvade, laskemoona ja nende tagavaraosade hoidmise ning nende üle arvestuse pidamiseks asutati I diviisi juures 1919. aasta juunis Sõjariistade Valitsus. Seda juhtis sõjaväeametnik Eduard Liivak 6. juunist kuni aasta lõpuni. Liivaku ülesandeks oli relvade ja nende osade väljaandmine väeosadele ja nendelt rikkis relvade vastuvõtmine ning

⁷⁹ Nurkse, Mihkel. Mälestusi Vabadussõja sündmustest. 1. Liikuva pargi algpäevilt. Masinakirjakoopia, dateerimata. – RA.ERA.2124.3.860, num-mata.

⁸⁰ Eesti Vabadussõda 1918-1920. I, lk 210.

⁸¹ 1. liikuva pargi komandant I diviisi intendandile, 23.08.1919. – RA.ERA.516.1.6, l. 164-165.

⁸² 1. liikuva pargi komandant I diviisi intendandile, 07.07.1919. – RA.ERA.516.1.10, l. 33.

⁸³ Varustusvalitsuse ülem I diviisi intendandile, 28.07.1919. – RA.ERA.516.1.10, l. 78.

⁸⁴ Rosenthal. Laidoner ..., lk 142.

kordaseadmine diviisi töökojas.⁸⁵ II diviisil oli varustusladu ühes relvade ja parandustöökojaga Tartus, Soomusrongide divisjonil toimus relvade parandamine varustusrongi juures.⁸⁶

Järgmiseks institutsiooniks varustusasutuste hierarhias oli, nagu Vene armees, nii ka Eesti Rahvaväe jalaväepolkude majandusjaoskond. Selle ülesandeks oli väeosade varustamine ja vajalik varustus nõuti diviisi intendantuurilt.⁸⁷ Majandusjaoskonna tegevust juhtis polgu majandusülem (vene k Заведующий хозяйством), milline amet oli Vene armees mõeldud alampolkovniku auastmes vanemohvitserile.⁸⁸ Majandusülemale allusid majandusülema abi, asjaajaja, laekahoidja, kortermeister. Eesti jalaväepolgu organisatsioonis eksisteeris lisaks töörood, mille ülem allus samuti polgu majandusülemale. Nii on see kirjas ametlikus koosseisus ja nii paistab see ka uuritud materjalides. Jalaväepolgu tegelesid relvastuse ja laskemoona küsimustega polgu majandusjaoskond majandusülema juhtimisel ja töörood eesotsas rooduülemaga. Kuid kõikide polkude majandusjaoskonnad sõltusid relvastusega varustamisel tarneahelast, mis algas keskasutustest ja kulges kuni diviisini, mille koosseisu polk kuulus.

11. aprillil 1919. aastal kinnitatud jalaväepolgu koosseisus ei ole mingil põhjusel märgitud sõjariistade hoolekandjat ega püssimeistrit, kuigi sellised ametikohad eksisteerisid. Eeldatavasti peeti neid ameteid nii iseenesest mõistetavateks, et nende kajastamine koosseisudes ununes. Seda, et need ametikohad jalaväepolkudes eksisteerisid, nähtub 6. jalaväepolgu ajaloost, kus on märgitud sõjariistade ülemana lipnik Jaan Vain ja püssimeistrina alamlipnik Mihkel Seiler.⁸⁹ Üksikpataljoni koosseisus püssimeistri ametikoht kajastub.⁹⁰

Põhjalikumalt vajab selgitamist käesoleva uurimuse seisukohalt majandusülema olulisima alluva – sõjariistade hoolekandja – ametikoht, mida võib tinglikult nimetada relvurohvitseriks. Sellist nimetust Rahvaväes tollal ei kasutatud, kuid uuritud jalaväepolkude materjalides kajastub see amet sõjariistade hoolekandja või sõjariistade ülemana (vene k Заведующий оружием). Sellisel nimekujul eksisteeris antud ametikoht ka Vene armees, relvastusega

⁸⁵ I diviisi intendandivalitsuse tegevusülevaade, dateerimata. – RA.ERA.516.1.2, l. 4, 10.

⁸⁶ Eesti Vabadussõda 1918-1920. II, lk 70-71.

⁸⁷ Varustusvalitsuse ülema ringkiri, 18.12.1918. – RA.ERA.498.1.593, l. 11.

⁸⁸ Леонов О., Ульянов И. Регулярная пехота. Т. 3. 1855–1918., Москва: Издательство АСТ-ЛТД, 1998. С. 237.

⁸⁹ Maide, Valdin. 6. jalaväepolk Vabadussõjas..., lk 61, 79.

⁹⁰ Seene, A.. Juhid ja juhtimine ..., lk 235.

tegeleva kaptenarmuse kõrval. Oluline on vahet teha, et koosseisus oli kaptenarmus madalama auastmega ametikohtade seas kui sõjariistade hoolekandja.⁹¹

Sõjariistade hoolekandja ülesanded olid Vabadussõjas samad, mis Vene armees. Seda, et kehtisid Vene sõjaväe seadused, võeti iseenesest mõistetavana. Nende seaduste järgi pidi sõjariistade hoolekandja tegelema relvade arvestuse, hoidmise ja väljaandmisega.⁹²

Teine oluline majandusülemale alluv relvastuse alal oli püssimeister, mis vastas nähtavasti varasemale Vene armee relvastuse eest vastutanud ametikohale (классный оружейный мастер). 1915. aasta Vene armee jalaväepolgu koosseisus olid veel roodudes kaptenarmused, kes olid ette nähtud relvade väljaandmiseks, kuid ka teistes ülesannetes, näiteks laekahoidjaks, kortermeistriks, kuulipilduja komandos ja veel iga roodu kohta.⁹³ Sõjaline entsüklopeedia kirjeldab erinevate kaptenarmuste ülesandeid, kuid relvastuse osas on lihtsustatud üldistus, et vastav ametimees lihtsalt hoolitses relvastuse eest.⁹⁴ Eeldatavasti tegutsesid ka Rahvaväes püssimeistrite abilised, aga kaptenarmuse nimetuse all pole neid uuritud materjalides esinenud.

Püssimeistri puhul pidas 2. jalaväepolgu Vabadussõja aegne püssimeister, sõjaväeametnik Jakob Voll hilisemas palvekirjas sõjakogemusi meenutades oluliseks eriliselt teravat silmanägemist ja füüsilist sitkust. Teenistustoimiku järgi määrati Voll 1918. aasta novembris 2. jalaväepolgu püssimeistriks.⁹⁵ Relvade hea tehniline tundmine, oskus neid parandada ja täiendada on nähtavad püssimeistrite puhul. Kuigi püssimeistrid jäid paberimajanduses küllalt märkamatuks, torkab erinevate väeosade dokumentidest siiski silma, et püssimeistritel olid lukksepa ja treiali oskuseid. Allikatest järeldub, et püssimeistri olulisemaid ülesandeid oli valdavalt väeosa relvastuse hooldamine ja sellega seonduvast majandusülemale aruandmine. Nii andis püssimeister näiteks igakuiselt aru hooldamiseks kulunud püssiõlist ja teistest määrdeainetest.

Teiste majandusjaoskonna osade puhul oli polgus tegu töörooduga ja üksikpataljonis töökomandoga ning mõlemad allusid majandusülemale. Polgu tööroodus oli kolm rühma, igas

⁹¹ Леонов О., Ульянов И. Регулярная пехота. Т. 3. 1855–1918,. Москва: Издательство АСТ-ЛТД, 1998. С. 238.

⁹² Свод военных постановлений : 1869 года. [Часть 5, Военное хозяйство. Книга 20, Внутреннее хозяйство частей войск] : по 1 июля 1896 года. Санктпетербург : [s.n.], 1897 (Санктпетербург : Госудврственная типография), С. 13-14.

⁹³ Леонов О., Ульянов И. Регулярная пехота. Т. 3. 1855–1918,. Москва: Издательство АСТ-ЛТД, 1998. С. 238; Tannberg, Eestlased ilmasõjas ... , lk 877.

⁹⁴ Военная энциклопедия, под редакцией К. И. Величко, В. Ф. Новицкого, А. В. Шварца и др. (издание И. В. Сытина. Том 12. (издание И. В. Сытина, т. 1–18, П., 1911–1915). С. 368-369.

⁹⁵ Jakob Voll. Teenistustoimik. – RA.ERA.495.7.6807, num-mata.

kaks jagu, kokku kaks ohvitseri ja 106 rahvaväelast. Üksikpataljoni töökomandos oli koosseisus ette nähtud 1 ohvitser ja 50 rahvaväelast. Üksikpataljoni puhul olid laekahoidja ja kortermeistri ametid ühendatud, aga polgu peale oli üks laekahoidja ja kortermeister ning polgu koosseisu kuulunud pataljonides selliseid ametikohti polnud.⁹⁶ Näiteks vastutas töörood voori hobuste eest.⁹⁷

Kuna relvastus ja laskemoon jõudsid väeosadesse raudteejaamast ainult tänu hobutranspordile ja vooridele, siis tuleb neid lähemalt tutvustada. Voori – Vabadussõjas tuntud ka moonavoorina – ülesandeks oli transportida toidu- ja laskemoona, relvastust ja muud erinevat vajalikku sõjavarustust ning hoida nende varusid.⁹⁸ Jalaväepolgu vooris veetavad tagavarad võis liigitada Nikolai Reeki järgi kolmeks. Nendeks kolmeks liigiks olid: 1) lahinguks tarvilik varustus, nagu näiteks padrunid, sanitaarvahendid ja sidevahendid; 2) puhkehetkel vajalik varustus, näiteks väliköögid, toidutagavara ja tööriistad; 3) kõik ülejäänu, mis väeosa eluspüsimiseks vajalik, nagu näiteks suuremad toidutagavarad.⁹⁹

Voori koosseis põhines osaliselt varasema Vene armee eeskujul. Selle järgi oli jalaväepolgu vooris ette nähtud kolm eraldi järku voore. 1. järgu vooris hoiti vankreid ja kaarikuid arstimate ja sidumismaterjalidega, selle koosseisus olid sanitarid, samuti tühjad sanitarvankrid haavatute tarvis. See voor liikus polgu või pataljoni järel. 2. järgu voor liikus otse allüksuste järel, moodustades eraldi kolonni peajõu ja järelväe vahel. Nendes olid padrunikaarikud ja kassa. 3. järgu vooris veeti toidumoon ja muud.¹⁰⁰ Vene armee 1910. aasta koosseisu järgi oli jalaväepolgu vooris 204 voorihobust, nendest 41 kuulipildujakomandos, ja 99 erinevat kaarikut ning vankrit.¹⁰¹

Uuritud materjalide põhjal ei õnnestunud Vabadussõjas toimunud süsteemi päris täpselt välja selgitada, kuna mingit voorieeskirja ega –juhendit, samuti Rahvaväe voori koosseisu plaani leida ei õnnestunud. On aga kindel, et polgu voor jagunes kahte ossa erinevalt Vene armeest. See oli vajalik selleks, et polgu liikuvus poleks piiratud hobuste ja vankrite arvuga. I järgu voori moodustasid vankrid asjadega, mis olid vajalikud lahingus, näiteks osa padrunivankrid

⁹⁶ Seene, A.. Juhid ja juhtimine ..., lk 234-235

⁹⁷ 4. Jalaväepolgu tööroodu ülem polgu adjutandile, 18.03.1919. – ERA.2124.1.180, l. 74.

⁹⁸ Военная энциклопедия, под редакцией К. И. Величко, В. Ф. Новицкого, А. В. Шварца и др. (издание И. В. Сытина. Том 17. (издание И. В. Сытина, т. 1–18, II., 1911–1915). С. 68-73.

⁹⁹ Reek, Nikolai. Mõtted jalgväe taktika alalt. – Sõjateaduslik testament. Tartu: Ilmamaa, 2015, lk 107-108.

¹⁰⁰ Леонов О., Ульянов И. Регулярная пехота. Т. 3. 1855–1918., Москва: Издательство АСТ-ЛТД, 1998. С. 85-86.

¹⁰¹ Samas, C. 240.

ja -kaarikud, sanitaarvankrid. II järku kuulusid kõik ülejäänud vankrid ehk siis tagavara, lisaks kantselei jne.¹⁰²

Voorides kasutati eritüübilisi, erineva ja spetsiaalse konstruktsiooniga majandusvankreid, kaarikuid, kuulipildujavankreid ja -kaarikuid, padrunivankreid, sanitaarkaarikuid ja haigevankreid.¹⁰³ Kahtlemata kasutati sõja alguses ja vajaduse korral hiljemgi ka täiesti tavalisi rekvireeritud taluvankreid.

Jalaväepolkudes ettenähtud kujul voore Vabadussõja esimestel kuudel ei olnud ja need alles tekkisid. Näiteks 6. jalaväepolgus veeti 1919. aasta esimestel kuudel vajaminevad toiduained rindele rongiga ja seda varustusrongi kutsuti „I järgu moonavoriks“. Selles hoiti lisaks relvi, laskemoona ja riideid. Maikuuni II järgu voori ei loodudki.¹⁰⁴ 4. polgu voori loomist 1919. aasta märtsis alles arutati ja uuriti, palju ning missuguseid vankreid kevadel tarvis on.¹⁰⁵ 1919. aasta septembrist on teada voori koosseis, kuhu pidi kuuluma 12 kuulipilduja- ja 12 padrunikaarikut, väliköök ning kaks veokit majanduse tarbeks.¹⁰⁶

Voore ja hobutransporti mõjutas samuti ilmastik. Näiteks kurdeti 1918. aasta detsembri esimeses pooles lumme takerdunud vankrite üle, kui 4. polgu kuulipildujate hobused ei jaksanud oma koormat vedada ja mehed pidid relvi põlvini lumes ise tassima.¹⁰⁷

Hobutransport oligi Vabadussõjas raudteetranspordi kõrval peamiseks maismaatranspordi liigiks. Hobutranspordist sõltus väeosade võimekus liigutada tagavaras olevat laskemoona ja relvastust, vedada kaasas püssiparandustöökoda ja tööriistu. Olid ju raskekuulipildujad liiga rasked, et neid ilma hobuveokiteta transportida. Suureks väljakutseks Rahvaväele oli loomasööda puudusest tulenev hobuste alatoitumus ja massiliselt levinud kärntõbi.¹⁰⁸ Alatoitumus ja vilets sööt soodustasid hobustel haigustesse nakatumist.¹⁰⁹

1919. aasta kevadel valitses suur puudus hobusemoonast, eriti kaertest. Märtsikuus vähendati kaeranormi 3 naelale päevas.¹¹⁰ Sellise otsuse langetas veebruaris Toitlusministeeriumi

¹⁰² Reek, Nikolai. Mõtted jalgväe taktika alalt. – Sõjateaduslik testament. Tartu: Ilmamaa, 2015, lk 107-108.

¹⁰³ Eesti Vabadussõda 1918-1920. I, lk 210; Военная энциклопедия, под редакцией К. И. Величко, В. Ф. Новицкого, А. В. Шварца и др. (издание И. В. Сытина. Том 18. (издание И. В. Сытина, т. 1–18, П., 1911–1915). С. 476-478.

¹⁰⁴ Maide, Valdin. 6. jalaväepolk..., lk 70-71.

¹⁰⁵ I diviisi intendant 4. jalaväepolgu ülemale, 10.03.1919. – RA.ERA.2124.1.38, num-mata; I diviisi intendant 4. jalaväepolgu ülemale, 07.03.1919. – RA.ERA.2124.1.38, num-mata.

¹⁰⁶ Jaan Maide, Ernst Valdin. 6. jalaväepolk ..., lk 591.

¹⁰⁷ 4. jalaväepolgu päevaraamat, 15.12.1918. – RA.ERA.2124.1.172, l. 151.

¹⁰⁸ Eesti Vabadussõda 1918-1920. II, lk 63.

¹⁰⁹ Creveld, Martin van. Sõda ja logistika. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2008, lk 127.

¹¹⁰ Eesti Vabadussõda 1918-1920. II, lk 63.

komisjon ilma veterinaaridega konsulteerimata.¹¹¹ Samas tuleb tõdeda, et kaeru ei oleks olnud arvatavasti kusagilt ka võtta, kuna 1918. aasta teraviljasaak jäi riigi tarvidusele alla ligi kolmandiku ja tagavarade olemasolust maal puudusid kindlad andmed. Ainult kartuleid jagus rohkem kui vaja.¹¹² Ilmselt ei leidunud teraviljatagavarasid ka maal taludes.

I diviisi, mille koosseisu 4. jalaväepolk kuulus, ülem kindralmajor Aleksander Tõnisson palus 1919. aasta märtsis Varustusvalitsuse ülemat tõsta hobuste laatsaretis olevate haigete hobuste kaeranormi võimalusel 8 naelani, aga vähemalt 6 naelani. Muidu kartis ta hobuste suremist ja nende paranemisest poleks juttugi olnud. Kaerte aseaineks oli Varustusvalitsus määranud heinu, õlgi, kliisid ja kartuleid.¹¹³ Kindral Tõnisson saatis märtsikuu viimasel nädalal hobuste osas ohtralt palveid ülematele, näiteks sõjaväe ülemloomaarstile, ja kurjustavaid käsk alluvatele. Ülematel ei olnud kaeru kusagilt võtta, aga alluvad võinuks ehk tõepoolest mõned tööd ka ilma hobusteta tehtud saada. Ilmselt käis kindral väeosades allüksuste järele kontrollimas ja raske on öelda, kas ta tegi seda rohkem armastusest loomade vastu või sõjalistel kaalutlustel. Küllap oli tegu seguga mõlemast. Tagajärgedega ähvardas ja süüdistusi esitas ta küllaga, tehes julgeid üldistusi. Nii ähvardas ta hobustega halvasti ümberkäinud kohtu alla anda ja neid vigastanud reamehena lahingusse saata. Kõige halvemaks pidas kindral hobuste olukorda 4. polgus, nõudes kõigi abinõude tarvitusele võtmist seisukorra parandamiseks.¹¹⁴ I diviisi staap teavitas 30. märtsil 4. jalaväepolku hobuste ravimiseks vajalikest abinõudest – naftast, harjadest ja kammidest.¹¹⁵ Küllap ei tulnud polgu majandusala juhid tõepoolest olukorraga toime, sest polguülem Seiman tagandas ametist otseselt hobuste heaolu eest vastutanud tööroodu ülema leitnant Johannes Siiri ja avaldas laimust tema ülemusele, majandusülem kapten Karl Bachmannile.¹¹⁶ Teisalt võib küsida, mida saanukski nad teha olukorras, kus hobusööta saada ei olnud ja loomad kannatasid alatoitumuse all?

¹¹¹ Kүүts, Nele. Eesti toitlusolud ning Toitlusministeeriumi roll nende kujundamisel 1918 – 1920. Bakalaureusetöö. Tartu, 2017, lk 64.

¹¹² Valge, Jaak. Lahtirakendamine. Eesti Vabariigi majanduse stabiliseerimine 1918 – 1924. Tallinn: Rahvusrhiiv, 2003, lk 105.

¹¹³ I diviisi ülem Varustusvalitsuse ülemale, 24.03.1919. – RA.ERA.2124.1.39, l.223; 4. jalaväepolgu päevaraamat, 19.03.1919. – RA.ERA.2124.1.117, l. 551, 551p.

¹¹⁴ I diviisi ülem sõjaväe ülemloomaarstile, 24.03.1919. – RA.ERA.2124.1.39, l.242; I diviisi ülem 4. jalaväepolgu ülemale, 25.03.1919. – RA.ERA.2124.1.39, l. 226; I diviisi ülem 4.jalaväepolgu ülemale., 27.03.1919. – RA.ERA.2124.1.39, l.289; 4. jalaväepolgu majandusülem I diviisi staabiülemale, 29.03.1919. – RA.ERA.2124.1.180, l. 335.

¹¹⁵ I diviisi staabiülem 4. jalaväepolgu ülemale, 30.03.1919. – RA.ERA.2124.1.39, l. 337.

¹¹⁶ 4.jalaväepolgu ülema päevakäsk, 09.03.1919. – RA.ERA.2124.1.179, l. 290.

Loomavelskrid olid kõik oma erialal polgus tööl ja võib-olla jääb osa vastutusest nende kanda. Märtsi lõpus oli polgu 235-st hobusest 70 kärntõves.¹¹⁷

Maikuus tõdes ülemjuhataja, et hobuste puudust suurendas Esimese maailmasõja aegne mobilisatsioon ja katastroofiliseks kujuneda ähvardanud kitsikuse ainsaks lahenduseks peeti kiiret veoautode saamist välisriikidest. Aga teadmata põhjustel venis varustuse tellimine ja suuremad saadetised saabusid alles aasta teisel poolel.¹¹⁸ Hobuste ja veovahendite puudus oli probleemiks veel 1919. aasta augustis. Nii näiteks ei oleks 4. polk saanud vajadusel padrunite tagavara hobuste puudumisel kaasa võtta, samuti puudusid 2-hobuse padrunikaarikud. Sama probleem valitses 1. polgus, kus poleks saadud kaasa vedada ka püsside parandustöökoda (ilmselt peeti silmas töökoja varustusse kuulunud tööriistu). Ajutise lahendusena ja hullema – näiteks hädaolukorras liikumisel varustuse kaotamisega riskeerimine – vältimiseks soovitati liigsed tagavarad anda liikuvasse parki.¹¹⁹

¹¹⁷ 4. jalaväepolgu majandusülem I diviisi ülemale, 27.03.1919. – RA.ERA.2124.1.180, l. 282; 4. jalaväepolgu ülem I diviisi loomaarstile, 23.03.1919. – RA.ERA.2124.1.180, l. 205.

¹¹⁸ Eesti Vabadussõda 1918-1920. I osa, lk 66, 69.

¹¹⁹ 4. jalaväepolgu majandusülem I diviisi intendandile, 01.08.1919. – RA.ERA.516.1.10, l. 83; 1. jalaväepolgu majandusülem I diviisi intendandile, 04.08.1919. – RA.ERA.516.1.10, l. 89.

3. Väeosade majandusülemad

Käesolevas peatükis leiavad käsitlemist need jalaväepolkude ja üksikpataljonide majandusülemad, kelle isik õnnestus välja selgitada ja leida täpsemaid andmeid isikust ning väeteenistusest. Selliseid inimesi oli kokku 14 erinevatest jalaväepolkudest ja – pataljonidest.¹²⁰ Vaadeldavate inimeste puhul leiab märkimist nende sotsiaalne päritolu, kuid see eeldab mahukat uurimist. Samas on tegu tulevikku silmas pidades väga huvitav teemaga. Põhjalikumalt käsitlemist leiab nende üldharidus enne väeteenistust ja sõjaline haridus, sest siinkirjutaja arvates peitus hariduses nii mõnigi võimalik vastus majandusülemate hilisema tegevuse ja edu selgitamiseks. Vähemal määral puudutab uurimus teenistust Vene armees Esimese maailmasõja jooksul, kus mõned neist osalesid lahingutes ja pälvisid autasusid.

Majandusülem juhtis majandusjaoskonda, millest oli juttu eelnevas varustusasutuste peatükis. Selle ametikoha ülesanded kätkesid endas alluvatele käskude andmist ja kontrolli nende tegevuse üle. Tegeleda tuli väeosa varustusalaga, toidlustusega, transpordiga, majutusega ja palkadega. Varustamisest oli relvastuse ja laskemoona hankimine ning jaotus ja hooldus vaid üks osa, lisaks tuli majandusülemal hoolitseda näiteks hobuste tervise eest. Sakala Partisanide Pataljoni esimese majandusülema Hans Pedaku mälestused on kirja pandud palju aastaid peale Vabadussõda ning ta ei maini kordagi, et oleks tegelenud sõja esimestel kuudel relvastusega. See on pigem arvatavasti erandlik või on siis tegu kuhtunud mäluga.¹²¹

Vaadeldud ohvitserid jagunesid kolme kategooriasse: valdavalt mobiliseeritud, üks kaadriohvitser ja vabatahtlikud. Vabatahtlike üks eeliseid oli see, et nad said soovi korral valida väeosa, kus nad teenistust alustasid.¹²² Eriti tuleb rõhutada asjaolu, et tegemist ei olnud, ühe erandiga, kaadriohvitseridega.

Üldiselt olid Vabadussõja ohvitserid suure tõenäosusega talupojaseisusest.¹²³ Kahjuks õnnestus sotsiaalne päritolu välja selgitada vaid väheste vaadeldud meeste puhul. Ometi jääb silma, et mitmed neist tulid talupidajatest veel ettevõtlikuma taustaga peredest, olles kaupmeeste, kõrtsmike ja rätsepate järeltulijad. Tõsisemate järelduste tegemine eeldab suurema osa majandusülemate sotsiaalse tausta uurimist. Oluliseks abiks võiks olla isiklike

¹²⁰ Vt Lisa. Majandusülemad.

¹²¹ Pedak, Hans. Sakala Partisanide Pataljoni varustamine Vabadussõja algpäevil. – RA.ERA.2124.3.949.

¹²² Tannberg, Tõnu (koostaja). Eestlased ilmasõjas : sõdurite kirju, päevikuid ja mälestusi Esimesest maailmasõjast. Tartu: Rahvusrhiiv, 2015, lk 18.

¹²³ Kröönström. Kaptenite ja leitnantide sõda, lk 204.

mälestuste leidmine. Miks sellist tavapärasest erinevat sotsiaalset tausta arvesse võttes armeesse mindi? Üks võimalik selgitus on sotsiaalne mobiilsus, soov tõusta seisuslikult.

Lipniku auastme omandamisega siseneti Vene keisririigi teenistusastmete tabelisse ning autasustamine teatud ordenitega tõi kaasa isikliku või päriliku aadlitiitli. Alates 1900. aastast andsid päriliku aadlitiitli Georgi ordeni 4. järk, Vladimiri ordeni 3. järk ja teiste ordenite 1. järgud. Nende ordenite madalamad järgud andsid isikliku aadlitiitli. Seega oli aadliseisusesse tõusmise võimalus küll väike, kuid mitte olematu.¹²⁴ Vaadeldud meestest keegi Esimese maailmasõja jooksul ühtegi nii kõrget ordenit ei pälvinud, et oleks pärandatava aadlitiitli saanud.

Tasub heita pilk uuritavate isikute üld- ja sõjalisele haridusele. Just haridus võib selgitada, kuidas suutsid need inimesed äärmuslikes oludes endale tihti võõra ameti peal edukalt hakkama saada. Üldiselt oli ohvitseride haridus juba enne teenistust tsaariarmees heal järjel. Need, kelle majanduslik olukord ei võimaldanud õppimist gümnaasiumides ja ülikoolides, läksid tihti õppima Venemaa sõjakoolidesse.¹²⁵ Vaadeldud neljateistkümne mehe seas ühtegi enne Vabadussõja algust kõrgkooli lõpetanut ei olnud.

Paljud ohvitserid olid omandanud enne sõjaväeteenistust korraliku üldhariduse. Vaatlusalustest ohvitseridest kaks olid ilmasõja eel saanud kaubandusliku hariduse: Karl Bachmann 7-klassilises kommertskoolis Peterburis ja Karl Soo Tartu kaubanduskoolis.¹²⁶ Oluline on vahet teha kommertskoolil ja kaubanduskoolil. Esiteks kestis haridustee kommertskoolis kauem – 7 aastat võrreldes kaubanduskooli 3-4 aastaga.¹²⁷ Õpiti kaubandusaritmeetikat, raamatupidamist, kaubanduslikku kirjavahetust jne.¹²⁸ Kõik see aitas kindlasti olulisel määral hiljem väeosa majandamisel kaasa.

Viis meest olid õppinud linnakoolis (nt Valter Lents Paides ja Bernhard Abrams Tallinnas) ja mõned gümnaasiumis (nt Richard Maim Tartus).¹²⁹ Ühe üldharidus piirdus ministeeriumikooliga ja ühe mehe (Karl Lüdigi) haridustase pole teada.

¹²⁴ Lõhmus, Leho. Vene impeeriumi ordenid. Tallinn: SE&JS, 2014, lk 18.

¹²⁵ Pajur, Ago. Ohvitserkonna kujunemisest Eesti Vabariigi algusaastail. – Ajalooline Ajakiri 1998, nr 2, lk 73; Kröönström. Kaptenite ja leitnantide sõda, lk 205.

¹²⁶ Karl Bachmann, teenistustoimik. – RA.ERA.495.7.263, num-mata; Oskar Jalajas, teenistustoimik. – RA.ERA.495.7.1223, num-mata; Pihlak, Vabaduse risti kavalerid, lk 705.

¹²⁷ Sirk, Väino. Kutseharidus Eestis 19. Sajandi algusest 1917. aastani. Tallinn: Valgus, 1983, lk 211.

¹²⁸ Liim, Allan (koostaja). Haridusinstituutsioonid Eestis keskajast kuni 1917. aastani : ajaloolised instituutsioonid Eestis keskajast kuni 1917. aastani. Tartu: Eesti Rahvusrhiiv, 1999, lk 164-165.

¹²⁹ Richard Maim, teenistustoimik. – RA.ERA.495.7.3048, l. 2p; Pihlak, Vabaduse risti kavalerid, lk 102-103, 400.

Küsimusi tekitas 1. jalaväepolgu majandusülem Leopold Seidelbachi (Selgvee) üldharidus. Teenistustoimikus on märges, et 8-klassilisele gümnaasiumiharidusele vastava programmi läbimine Vilnos toimus Seidelbachi enda sõnul. Ilmselt olid Seidelbachi dokumendid mingil põhjusel hävinud ja tema sõnu pidid hiljem tõendama notariaalsete tunnistustega mitmed endised kaaslased ja ülemused nii tsaariarmee päevilt kui hilisemast ajast. Nii kinnitas 90. Oneega jalaväepolgu endine polguadjutant venekeelses kirjas, et Seidelbach tõepoolest teenis nimetatud väeosas.¹³⁰ Teenistusdokumentide kadumine ei olnud haruldane, seda tuli pöördelistel aastatel ikka ette.

Vaadeldavatest varustusala ohvitseridest omas rahuaegset kaadriohvitseri ettevalmistust üksnes 6. jalaväepolgu majandusülem Ludvig-Karl Jakobsen, kes lõpetas 1914. aastal Kaasani sõjakooli.¹³¹ Reservohvitseri (lipnik) koolituse oli enne Ilmasõja puhkemist saanud ainult Richard Maim, kes pälvis lipniku auastme 1913. aastal pärast aastast teenistust vabatahtlikuna 95. Krasnojarski jalaväepolgus Tartus. Koguni kaheksa meest tegid aga läbi lühiajalised lipnike kursused Ilmasõja aastail. Mati Kröönströmi andmeil omandasid eestlased Ilmasõja aastail ohvitseri ettevalmistuse peaaesjalikult Petrogradi, Gatšina, Oranienbaumi ja Vilno lipnike koolides.¹³² Vaatlusalustest ohvitseridest õppis Valter Lents Gatšinas, kaks meest tulid Irkutski, üks Vladimiri, Kaasani, Kiievi, Moskva ja Peterhofi lipnike koolidest. Rudolf Raudsepa sõjaväeline haridus on teadmata. Lisaks ohvitseridele leidis vaadeldavate majandusülemate seas neli sõjaväeametnikku, kellest Leopold Seidelbach oli pälvinud vastava auastme 1911. aastal, kõik ülejäänud aga Ilmasõja ajal (seega oli nende näol tegemist sõjaaegsete ametnikega).

Esimeses maailmasõjas jõudsid kümned tuhanded eestlased erinevatele lahinguväljadele ning paljusid neist vääristati mitmesuguste autasudega. Märkimist väärivad siinkohal alamkapten Ludvig-Karl Jakobsen, kapten Karl Bachmann ja sõjaväeametnik Leopold Seidelbach, kes kõik pälvisid Püha Anna 2. järgu ordeni mõõkadega. Sellise kõrge autasu vääriliseks peetud eestlastest ohvitseri oli vaid sadakond.¹³³ Dokumentide kadumise tõttu pole Seidelbachi teenistustoimikus märgitud, mille eest ta nimetatud autasu sai. Teatud kahtlusi tekitab asjaolu, et oma sõnutsi teenis ta kortermeistrina ning ei saanud sõjas ei haavata ega põrutada. Samas

¹³⁰ Leopold-Eduard Seidelbach, teenistustoimik. – RA.ERA.495.7.5214., l. 5p, l. 16.

¹³¹ Kröönström. Kaptenite ja leitnantide sõda, lk 214.

¹³² Kröönström. Kaptenite ja leitnantide sõda, lk 205.

¹³³ Lõhmus. Vene impeeriumi ordenid, lk 88.

ei saa välistada, et ta sai autasu teenistuses oldud aja eest. Nii juhtus näiteks Karl Bachmanniga, kes pälvis sama autasu teenistuse eest 1917. aasta septembris.¹³⁴

Samuti kõrge autasu ja seda juba puhtalt lahinguliste teenete eest said Vladimiri 4. järgu näol Ludvig-Karl Jakobsen, Karl Bachmann ja Karl Soo. Küsimusi tekitab Ernst Vilmanseni teenistustoimik, mille autasude lahtris on kirjas Anna 4. järk ja Stanislavi 3. järk mõõkade ja lehviga, kuid lahingutes osalemise lahtris lisanduvad Anna 3. ja 2. järk ning Vladimiri 4. järk. Võimalik, et põhjuseks oli vaid dokumentide täitmise ebakorrektsus, kuid ei saa välistada sedagi, et Vilmansen üksnes pidas (teadmatusel või tahtlikult) neid autasusid talle omistatuteks, kuigi tegelikkuses ta vaid esitati nende saamiseks.

Siinkohal on huvitav võrrelda neid ohvitseride näiteks polkovnik Aleksander Seimaniga, kelle ametikohad Vene armees olid valdavalt seotud varustusala (Turkestani kütipolgu töömeeskonna ülem, mobilisatsiooni jaoskonna ülem, leivaküsetamise jaoskonna juhataja ning tööroodu ülem, lisaks ohvitseride majandusühisuse laekur), kuid kellest Vabadussõjas sai n-ö „rindemees“ (4. jalaväepolgu ülem). Tõsi küll, Esimeses maailmasõjas teenis Seiman välja Anna IV järgu, mis tähendab lahingus vahvuse ülesnäitamist. Kerget segadust külvab see, et tema teenistustoimik pole säilinud ja NKVD toimikus on arusaamatu märke äravõetud Georgi ristidest. Vabadussõjas aga pälvis Seiman kolm Vabadusristi – vägitegu, milleni peale tema jõudsid veel vaid kaheksa meest, sh legendaarsed Julius Kuperjanov ja Anton Irv.¹³⁵ Sellest on näha, et varem pigem majandusala kogemusega ohvitser Seiman sai edukalt hakkama Vabadussõja lahingutes. Samas ei saa ühe näite pealt üldistusi teha, sest tegu võis olla erandliku inimesega. Oluline on aga rõhutada, et vähemalt esimestel Vabadussõja kuudel tuli Seimanil oma polgu majandusülemat Bachmanni toetada ja suunata ning seda oma majandusalase kogemuse põhjal.

Mitmete ohvitseride näitel, kes Ilmasõjas peamiselt rindel võitlesid, kuid Vabadussõjas varustuslalal tegutsema pidid, selgub aga, et nemadki said enda jaoks uudsetes ametites valdavalt hakkama.

Hilisem 4. jalaväepolgu majandusülem kapten Karl Bachmann teenis Esimeses maailmasõjas maakuulajate komando ülemana ja rooduülemana. Lisaks teenis Bachmann 14. jalaväediviisi intendandivalitsuse käsundusohvitserina ja sama diviisi staabi adjutantina. Ei saa küll

¹³⁴ Karl Bachmann, teenistustoimik. – RA.ERA.495.7.263, num-mata.

¹³⁵ Pihlak. Vabaduse risti kavalerid, lk 680; Seiman, Aleksander Mihkel (1886), ülekuulamistoimik. – RA.ERAF.130SM.1.13559, l. 9.

väljastada, et intendandivalitsuses puutus Bachmann kokku varustusala sisulise poolega, aga arvatavasti sellel alal organisatoorseid küsimusi ta ei lahendanud.¹³⁶

Vaadeldud ohvitseride hulgas olid eranditeks 2. jalaväepolgu majandusülem Richard Maim ja Kalevalaste Maleva majandusülem Bernhard Abrams. Kumbki neist ei jõudnud rindele ega osalenud lahingutes. Maim teenis esialgu riiklikus maakaitseväes ja hiljem 2. Kroonlinna kindluse jalaväepolgus, Abrams aga pärast Kiievi lipnike kooli lõpetamist 236. tagavarapolgus. Võrreldes Bachmanni ja Maimi hilisemat Vabadussõja aegset paberimajandust, võib eeldada, et tagalateenistus soodustas Maimi harjumist liigse bürokraatiaga. Nimelt kipus tema dokumentatsioon liigagi detailseks minema, mille puhul on selle vajalikkus küsitav. Bachmannil seevastu ei jäänud arvatavasti midagi olulist vähema paberimajandusega tegemata. Siinkohal on iseküsimus, kui palju midagi nõuti, kas kogu dokumentatsioon on säilinud ja kuivõrd Vabadussõja esimese kuude olukord võimaldas detailset paberimajandust.

Teistest ohvitseridest kõrgema teenistuskohani jõudis alamkapten Ludvig Jakobsen, kes teenis Ilmasõjas pataljoniülemana 56. Žitomiri jalaväepolgus ja pälvis kõrgeid autasusid.¹³⁷

Sõjaväeametnik Leopold Seidelbach oli enne Ilmasõda teeninud Kovno kindluse intendantuuri asjaajajana ja hiljem Tallinnas 90. Oneega jalaväepolgus kortermeistri kohusetäitjana. Ilmasõja lahingutes osales ta Galiitsias.

Võib julgelt eeldada, et kõik Vene armees teeninud ja Ilmasõja lahingutes viibinud eestlastest ohvitserid olid vähemal või rohkemal määral kursis varustusala toimimisega. Tänu oma heale üldharidusele suutsid nad teha nähtust tähelepanekuid ja järeldusi ning see tuli neile hiljem Vabadussõjas kasuks. Kahjuks pole kõigi vaadeldud meeste teenistuskäik Esimeses maailmasõjas täpselt teada, seetõttu leidis mõni isik käesolevas peatükis rohkem kajastamist.

Rahvusväeosade loomine võimaldas suure osa üle Venemaa laialipillutatud eestlasi tagasi Eestisse tuua. Enamus uurimuses vaadeldud ohvitseri teenis rahvusväeosades ja mõned neist jätkasid teenistust samas väeosas Rahvaväe formeerimisel 1918. aasta lõpus. Seda on oluline rõhutada, sest sellisel juhul oli neil olemas varasema koostöö kogemus. Vähem oluline ei ole seegi, et just rahvusväeosades said mõned hiljem majandusülema ülesandeid täitma asunud ohvitserid esimese kogemuse varustusala eest vastutades.

¹³⁶ Karl Bachmann, teenistustoimik. – RA.ERA.495.7.263, num-mata.

¹³⁷ Pihlak. Vabaduse risti kavalerid, lk 102-103, 243, 444, 681.

Lipnik Richard Maim oli üks nendest 16 ohvitserist, kes olid kohal esimese eesti rahvusväeosa asutamise juures 1917. aasta 12. aprillil. Polgus teenis Maim majandusülemana, saades nii kogemusi hilisemaks.¹³⁸

Kapten Karl Bachmann teenis Paides 2. Eesti polgu III pataljonis 12. roodu ülemana (detsembris 1917 arvati kogu pataljon 4. polgu koosseisu). Seal näitas Bachmann enda julgust riviohvitserina, saades ülesandeks 23. veebruaril 1918. aastal enamlaste ohjeldamiseks arreteerida Järvamaa töörahva nõukogu täitevkomitee liikmed.¹³⁹

Üks põhjus, miks rahvusväeosadesse ei jõutud, oli viibimine sõjavangina Saksamaal. Nii juhtus näiteks hilisema Scoutspataljoni majandusülema Rudolf Raudsepaga.¹⁴⁰

Kohe Vabadussõja esimesest päevast olid majandusülematel vaja väeosade elushoidmisega tegelema hakata. Võib öelda, et esimestel sõjakuudel toimis varustamine ilma ettenähtud institutsioonideta, mis eristab tollast varustusala tegevust ülejäänud sõjaajast.

Mitmed uurimuses vaadeldud polkude majandusülemad tõusid diviiside intendantideks – Maim 1919. aasta detsembris I Diviisi intendantiks, Seidelbach sama aasta veebruaris II Diviisi intendantiks ja Bachmann mais III Diviisi intendantiks. Rahuaegses Vene armees võinuks nii kõrgele ametikohale tõusta üksnes Intendandiakadeemia lõpetanud kaadriohvitserid. Sääraseid mehi leidis aga Vabadussõja algusjärgus Rahvaväes vaid kaks: Varustusvalitsuse ülem polkovnik Rudolf Reimann ja I Diviisi intendant (hiljem Varustusvalitsuse ülema abi) alampolkovnik Tõnis Rotberg. Vabadussõja lõppjärgus lisandus veel alampolkovnik Gustav Vijard, kes nimetati Varustusvalitsuse vanemaks käsundusohvitseriks.¹⁴¹ See näitab veelkord nende meeste võimekust ja head tööd, aga ennekõike ametiks sobiva ettevalmistusega vanemohvitseride puudust.

¹³⁸ Kurvits, Oskar. 1. eesti rügement. – Eesti rahvusväeosad 1917-1918: Antoloogia. Tartu: Rahvusarhiiv, 2015, lk 201; Pajur, Ago. Eesti rahvusväeosad 1917–1918: historiograafiline ülevaade. – Eesti Ajalooarhiivi Toimetised 24 (31). Tartu: Eesti Ajalooarhiiv 2016, lk 30.

¹³⁹ Treiberg, Lucius. 2. eesti polgu III pataljoni ajalugu. Pärnu eesti pataljon. – Eesti rahvusväeosad 1917-1918: Antoloogia. Tartu: Rahvusarhiiv, 2015, lk 366; Lents, Valter. 4. polk enamlaste kukutaja ja Eesti Vabariigi väljakuulutaja Paides. – Eesti rahvusväeosad 1917-1918: Antoloogia. Tartu: Rahvusarhiiv, 2015, lk 378.

¹⁴⁰ Pihlak, Vabaduse risti kavalerid, lk 612.

¹⁴¹ Pihlak, Vabaduse risti kavalerid, lk 444,681; Karl Bachmann, teenistustoimik. – RA.ERA.495.7.263, nummata; Pullat, Raimo. Lootuste ..., lk 271.

4. Varustamine

Väeosade varustamine algas veel enne kui loodi toimivad keskasutused ja nõuetekohased väeosasisesed struktuurid. Esialgu tuli saada hakkama isegi ilma voorideta. Väeosadel tuli hankida ning jaotada relvad, laskemoon, määrdeained ja hoolduskomplektid, samuti relvastuse lisad (kuulipildujate linnid, magasinid ja lindikastid) ning muud abivahendid ja tagavaraosad. Ülejäägid ja tagavarad aga vajasis ladustamist ning kasutatud ja kulunud varustus nõudis parandamist.

Mõistmaks, kui paljude inimeste ja kui suure koguse relvadega tuli väeosade majandusülematel tegemist teha, tuleb kirjeldada vastavaid väeosi. Peamiselt on vaatluse all jalaväepolgud, kuid ka mõned üksikpataljonid, seega on otstarbekas alustada just nendest, väiksematest väeosadest.

5. aprillil 1919 kinnitas sõjavägede ülemjuhataja üksikpataljoni ja I järgu kaitsepataljoni koosseisud.¹⁴² Näiteks Kalevlaste Malev sai alates 5. aprillist iseseisva ehk üksikpataljoni koosseisu senise kaitsepataljoni koosseisu asemel.¹⁴³

1919. aasta 5. aprillil kehtestatud üksikpataljoni koosseis nägi ette staabi, 4 roodu, kuulipilduja-, jalamaakuulaja-, ratsamaakuulaja-, side- ja töökomando. Scoutspataljoni andmete põhjal, mis oli samuti üksikpataljon, oli üksustes kokku ette nähtud 26 ohvitseri, 3 ametnikku, 2 arsti ja 951 rahvaväelast. Relvastuses 8 raske- ja 8 kergekuulipildujat.¹⁴⁴ Põhimõtteliselt sarnased andmed on samuti Andres Seene raamatus äratoodud tabelis, kuid Scoutspataljoni näite varal on selge, et ettenähtud koosseis toimis ka reaalsuses.¹⁴⁵

Oluline on vahet teha üksikpataljonidel ja jalaväepolgu koosseisus olevatel pataljonidel. Nimelt oli üksikpataljonidel oma majandusülem ja püssimeister, aga polgu koosseisu kuulunud pataljonides (polgu allüksustes) oma majandusülemat ega püssimeistrit polnud.¹⁴⁶

Vabadussõja aegne jalaväepolk sarnanes Vene armee jalaväepolgule Ilmasõjas ning põhines 24. aprillil 1915 kehtestatud 3-pataljonilise ja 3000-mehelise polgu struktuuril.¹⁴⁷ Seevastu 1917. aastal loodud eesti rahvuspolgud olid Vitali Lokki väitel põhinenud 1916. aastal

¹⁴² Juhid ja juhtimine ... , lk 234-237.

¹⁴³ Karelsohn. Kalevlaste... , lk 48.

¹⁴⁴ Võting. Scouts rügement ..., lk 205.

¹⁴⁵ Seene, A.. Juhid ja juhtimine ..., lk 235.

¹⁴⁶ Samas, lk 234-237.

¹⁴⁷ Леонов О., Ульянов И. Регулярная пехота. Т. 3. 1855-1918., Москва: Издательство АСТ-ЛТД, 1998. С. 234-235.

kehtima hakanud vene jalaväepolgu struktuuril.¹⁴⁸ Suuri põhimõttelisi ega arvulisi erinevusi neis kahes struktuuris ei olnud. Arvatavasti ei rakendatud Vabadussõjas 1915. või 1916. aasta struktuure täies mahus, eriti just allüksuste osas. Eeldatavasti peitus põhjus asjaolus, et paralleelselt formeerimisega käis sõda ja seniseid kogemusi rakendades formeeriti väeosade allüksused veidi teisiti. Üldjoontes tuleb tõdeda, et peale 1918. detsembrit tuli polkude majandusülematel tavaliselt hoolitseda suurusjärgus 1500-2500 inimese varustamise eest. Nii oli 6. jalaväepolgu 24. detsembril 1918 toidul kokku 2247 meest, aprillikuu alguses juba 3890 meest, aga nendest oli ligi pool juurdekomandeeritud üksustest.¹⁴⁹ 1919. aasta märtsis oli 4. jalaväepolgu 2415 inimest.¹⁵⁰ 2. jalaväepolgu oli 1919. aasta oktoobri lõpus kokku 2848 inimest.¹⁵¹

Vabadussõjas kuulus jalaväepolku reeglina kolm pataljoni ja igasse pataljoni neli roodu, seega kokku 12 roodu. Tõsi küll, sõja algusjärgus olid polgud 2-pataljonilised ning hiljem oli mõnes polgus ajutiselt ka neli pataljoni. Täpset kuupäeva, mil mindi üle 3-pataljonilisele koosseisule, ei ole võimalik üheselt fikseerida, kuid 11. aprillil 1919 kinnitas sõjavägede ülemjuhataja jalaväepolgu koosseisud, kus nähti ette kolm pataljoni. Lisaks pataljonidele kuulusid sama päevakäsu alusel polgu koosseisu jalaluure, ratsaluure, sapööri, side, õppe ja komandandi komandod, kuulipilduja rood, töörood ning orkester. Täiskoosseisulises polgus pidanuks olema ligi 3000 meest (2819 sõdurit ja 87 ohvitseri), kuid selle ideaalini tavaliselt ei jõutud või vähemalt ei suudetud seda pikka aega säilitada. Lisaks umbes 2000-le vintpüssile ja 38-le mõõgale (ratsaluurekomando) kuulusid polgu relvastusse 12 raske- ja 18 kergekuulipildujat.¹⁵²

10. septembril 1919 kinnitas ülemjuhataja päevakäsus jalaväepolgu uue koosseisu. Selle järgi asendati polgu kuulipilduja rood kolme kuulipilduja rooduga (üks igas pataljonis), igas roodus neli rühma, igas rühmas kaks kerge- ja kaks raskekuulipildujat. 21. septembril kinnitati pommipildujate komando koosseis, kuhu kuulus kuus pommi-, neli miini- ja kaks granaadipildujat. Tegelikult hakati uuel kujul üksuseid formeerima alles oktoobri teisel poolel.¹⁵³ Seega moodustasid Vabadussõja viimastel kuudel jalaväepolkude relvastuse lisaks

¹⁴⁸ Lokk, Vitali. Eesti rahvusväeosad 1917–1918. Tallinn: Argo, 2008, lk 43.

¹⁴⁹ Maide, Valdin. 6. jalaväepolk Vabadussõjas... , lk 71.

¹⁵⁰ 4. jalaväepolgu ülem I diviisi ülemale, 27.03.1919. – RA.ERA.2124.1.180, l. 282; 6. jalaväepolgu ülem Varustusvalitsusele, 31.12.1918. – RA.ERA.2121.1.225, num-mata.

¹⁵¹ Helme, Rein (toim.). Sõjategevuse päevaraamat. 2se Eesti jalaväe polgu Sõjategevuse päevaraamat. Alatud: 21/XI.1918. Lõpetatud: 31/XII.1919. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2003, lk 237.

¹⁵² Paul Villemi. Operatiivse ja taktikalise juhtimise põhijooned Vabadussõjas. – Juhid ja juhtimine..., lk 234.

¹⁵³ Jaan Maide, Ernst Valdin. 6. jalaväepolk ..., lk 591-592.

püssidele ja mõõkadele 12 miinipildujat ning 24 raske- ja 24 kergekuulipildujat.¹⁵⁴ Esimese maailmasõja jooksul võeti kõigi Euroopa riikide jalaväeosades kasutusele järjest rohkem kuulipildujaid ja Eesti polnud teiste seas erand.¹⁵⁵ Võrreldes Vene armee jalaväepolgu 1916. aasta struktuuriga ei olnud Rahvaväe polkudes leegiheitjate komandot ega relvade kogumise komandot. Kummaline näib aga asjaolu, et koosseisudest puudus sõjariistade hooldaja või ülevaataja (n-ö relvurohvitser) ametikoht, ehkki reaalselt olid nad kõigis väeosades olemas ja ilma nendeta polnuks väeosade toimetulek mõeldav.

Esimestena jõudsid Rahvaväe kasutusse Saksa okupatsiooni ajal ära peidetud relvad. Paraku oli neid relvi vähe ja neist ei piisanud formeeritavate väeosade varustamiseks. Seetõttu sõltuti sõja algusjärgus sakslastelt ülevõetud relvastusest, hiljem aga välisabist ja sõjasaagist. Varustust võidi sakslastelt saada jõuga, harvemini seda neilt ostes või näpates ja vaid üksikutel juhtudel sakslaste vabatahtliku loovutusena.

Ilmekas näide sakslastelt relvastuse saamise katsetest pärineb 4. jalaväepolgust vahetult enne Vabadussõja algust. Narva jõudnud ja kohapealse olukorraga tutvunud polkovnik Seiman lootis hankida polgu jaoks relvi Rakverest.¹⁵⁶ Arvatavasti oli tegu 1918. aasta aprillis likvideeritud 4. Eesti polgu relvadega, kuid ei saa ka välistada, et Sõjaministeerium saatis 1918. aasta lõpus Rakverre mingi koguse relvi. Vastuseks Seimani palvele teatas Rakveres formeeritava 5. polgu ülem alampolkovnik Nikolai Reek, et tal on relvi vähe ja need on erinevat tüüpi. See paistab olevat viisakas viis palvest keeldumiseks, sest relvastuse ühtlustamise katseteni jõuti alles sõja lõpus. 4. polgule lubas Reek ise otse Sõjaministeeriumist relvi nõuda.¹⁵⁷

Vahepeal leidsid Narvas aset polkovnik Seimani jaoks lootustandvad arengud. Sakslased andsid 4. polgule üle endise vene varustuslao, ehkki ilma seal leidunud relvadeta. Sakslaste suhtumist relvastuse üleandmisse ja lao koosseisu kirjeldas ülevõtmiskomisjoni liige alamleitnant Aleksander Bachmann. Püsse oli kokku 7000, nendest 5000 jaapani ja 2000 vene vintpüssid. Eesti sõjameestesse ja nende eesmärkidesse suhtusid sakslased umbusuga. Lisaks loopisid sakslased käsigranaate jökke ja lõpetasid selle alles siis, kui Bachmann oli kõnelenud sel teemal ühe saksa ohvitseriga. Vahetult enne Narva maha jätmist käskis 405. saksa

¹⁵⁴ Walter, Hannes; Tojak, Tiina. Nad andsid kõik ..., lk 44-45.

¹⁵⁵ Reek, Nikolai. Mõtted jalgväe taktika alalt. – Sõjateaduslik testament. Tartu: Ilmamaa, 2015, lk 41.

¹⁵⁶ 4. jalaväepolgu ülem sõjaministri sekretärile, 24.11.1918. – RA.ERA.2124.1.167, l. 222.

¹⁵⁷ 5. jalaväepolgu ülem 4. jalaväepolgu ülemale, 27. november 1918. – RA.ERA.2124.1.31, l. 1.1p.

Landwehri rügemendi ülem ooberst Holze vene püsside lukud väljakäiku visata.¹⁵⁸ Uskudes sakslaste lubadusi anda lahkumisel üle ladudes olev relvastus ja laskemoon, teatas polkovnik Seiman täis optimismi 27. novembril Sõjaministeeriumisse: „püssisid Narva saata ei ole tarvis, saan sakslaste käest.“¹⁵⁹ Relvad lubati üle anda 28. novembril, kuid siis tungisid punased juba Narva ja laod jäid nende kätte.¹⁶⁰ Sakslastelt ladudest relvi ei saadud ja kuidas täpselt 4. jalaväepolk oma esimesed relvad said vajab veel uurimist, kuna sõja alguse tõttu oli olukord äärmiselt segane.

Ilmselt oli polkovnik Seimani otsus kohapealt relvi hankida antud olukorras siiski õige, kuna sakslased olid näidanud märke koostöövalmidusest. Pealegi ei oleks Sõjaministeeriumist nõutud relvad õigeaegselt Narva jõudnud. Arvatavasti olid sakslaste lubadused relvade üleandmisest küll osa nende venitamistaktikast ning pigem eelistati relvad rikkuda kui need üle anda. Ka kolonel Jaan Org on väitnud, et sakslased püüdsid venitamisega aega võita varustuse kõlbmatuks muutmiseks.¹⁶¹

Erinevalt 4. polgust võttis Pärnus loodav 6. jalaväepolk jõuga ja kaitseliidult saadud relvadega ähvardades sakslastelt 6.-7. detsembril rikkalikult relvastust ja laskemoona üle.¹⁶² Seevastu 2. jalaväepolgu ülem polkovnik Johan Unt ei jäänud sakslastele lootma, vaid nõudis relvi ja laskemoona Sõjaministeeriumist. Tõsi, need ei jõudnud Tartusse niipeagi, sest relvi oli vähe ja raudteed kontrollisid sakslased, mistõttu tuli relvi transportida salaja.¹⁶³

Teistsuguse suhtumise ja kohtlemise osalisteks said baltisakslased, kes hiljem moodustasid Balti pataljoni. Riias asunud Saksa VIII armee ülemjuhatus suhtus baltisakslaste soovi, luua iseseisev üksus, positiivselt ning toetas neid relvastuse ja varustusega. Kui eestlastele ei tahtnud Saksa väeosad relvi loovutada, siis staabirittmeister Viktor von zur Mühleni baltlaste väesalgale Tartus (salga tegelik formeerija ja juht oli Alfred von Stryk) andsid nad relvi meelsasti. Üldiselt saidki baltisakslaste salgad kogu varustuse alates relvadest kuni vormide ja kõige muuni suuresti lahkuvatelt Saksa okupatsioonivägedelt kas kingitusena või ostmise teel. Siiski oli ka Tartu baltisakslaste väesalga relvastus, sarnaselt eesti üksustele, kirju.

¹⁵⁸ Varustuse ülevõtu akt, 27.11.1918. – RA.ERA.544.2.3, l. 19; Alamleitnant Bachmanni mälestused 1922.a. – RA.ERA.2124.1.167, l. 170-172.

¹⁵⁹ 4. jalaväepolgu ülem Sõjaministeeriumi 27.11.1918. – RA.ERA.2315.1.108, l. 16.

¹⁶⁰ Valter Lentsi mälestused. – RA.ERA.2124.1.167, l. 180.

¹⁶¹ Jaan Org. Rahvaväe varustamine. – RA.ERA.2124.3.894, l. 21-22.

¹⁶² Maide, Valdin. 6. jalaväepolk Vabadussõjas... , lk 77.

¹⁶³ Mõttus, Kippel. 2. jalaväepolgu ajalugu, lk 71.

Püstoleid leidis vaid vähestel ning needki olid kas isiklikud või saksa sõduritelt saadud.¹⁶⁴ Seega, võrreldes eestlastega, kes ei saanud Saksa väejuhatusest pea midagi niisama, oli Saksa sõjaväelaste suhtumine baltisakslastesse positiivne.

Enamuste jalaväe käsirelvade puhul ei ole täpselt teada, kui palju saadi Vabadussõjas relvi ja laskemoona endistest Vene ladudest, kui palju välismaalt ja kui palju sõjasaagina. Vanemas kirjanduses on küll esitatud koondatabel ja selle põhjal koostatud diagramm, kuid see statistika saab olla vaid pidepunktiks, kuna relvade mudeleid ja laskemoona kaliibrit pole täpsustatud.¹⁶⁵ Tõenäoline näib esitatud tabelis vaid väide, mille kohaselt saadi eriti arvestataval määral saagiks raskekuulipildujaid.¹⁶⁶ Toe Nõmm on koostanud detailse tabeli vintpüssidest, kuid mitmed arvud on seal hinnangulised ja ta nendib, et täpsem Vabadussõja relvade bilansi koostamine on väärt omaette suurt uurimistööd. Kokku jõudis sõjas ja vahetult selle järel Eesti valdusesse hinnanguliselt 198 tuhat erinevat vintpüssi. Välisabina saadi 1918–1920 kokku 76.073, sakslastest jäi maha 43.600 ja sõjasaagina saadi 13.400 eri tüüpi püssi. Lisaks võeti Vabadussõja lõppjärgus Loodearmeealt ametlikult üle 52.037 püssi.¹⁶⁷

Sõjasaagiks saadud relvastust varjati kartuses, et need võetakse käest ära ja jagatakse vähem edukatele väeosadele.¹⁶⁸ Paistab, et eriti ei tahetud käest anda suurema tulejõuga relvi, nagu kuulipildujad ja suurtükid. Näiteks 1. polgu rooduülem leitnant Johannes Grant vastas kõigile ülemate küsimistele, et temal on kuulipildujaid liiga vähe.¹⁶⁹ Kindlasti ei olnud Grant erandlik tegelane või üksikjuhtum. Samuti keeldusid Kuperjanovi partisanid loovutamast oma trofeesuurtükke Suurtükiväe Valitsusele. Seda on peetud kuperjanovlaste trotsiks ja isepäisuseks, aga arvestades erinevaid relvade mitteleoovutamise näiteid, käituti nii siiski puhtpraktilistel kaalutlustel, et säilitada väeosa suurem tulejõud.¹⁷⁰ Laidoner noomis küll sellist relvade ja muu varustuse varjamist juba sõja alguses.¹⁷¹

Esialgu puudus relvade liikumise kohta ühtlustatud arvepidamise kord ja arvepidamine relvastuse ning laskemoona üle oli Vabadussõja alguses küllalt kaootiline. Arvepidamise kord hakkas kehtima alles 1919. aasta juunis. Sõja esimestel kuudel oli väeosadel tegu, et rindel

¹⁶⁴ Trei, Armand. Unustatud rügement. Tallinn: Grenader, 2010, lk 14–15, 23, 89; Õismaa, Siim. Balti pataljoni formeerimisest ja koosseisust. – Eesti sõjaajaloo aastaraamat 2011, nr 1 (7) Viimsi-Tallinn - Eesti Sõjamuuseum - TLÜ Kirjastus, 2011, lk 42–72.

¹⁶⁵ Seene, A. Juhid ja juhtimine ..., lk 596; Eesti Vabadussõda II, lk 492.

¹⁶⁶ Rosenthal. Laidoner ..., lk 140.

¹⁶⁷ Nõmm, Eesti sõjapüssid 1918–1940, lk 40.

¹⁶⁸ Walter, Hannes; Tojak, Tiina. Nad andsid kõik ..., lk 48.

¹⁶⁹ Borgelin, Dannebrogi lipu all, lk 150.

¹⁷⁰ Kröönström, Mati. Kuperjanovi partisanide väeosa ja selle juhid Vabadussõjas. – Tuna 2008, nr 1, lk 68.

¹⁷¹ Ülemjuhataja 4. jalaväepolgu ülemale, dateerimata. – RA.ERA.2124.1.39, l. 2, l. 2p.

ellu jääda, hilisemat arvepidamist kuni 1919. aasta keskpaigani iseloomustab ühtse vormi puudumine ja episoodilisus. Üheks põhjuseks oli sõjariistade raamatu puudumine. Sellised raamatud saatis Varustusvalitsus laiali alles juuni keskpaigas.¹⁷² Siis asutati ka I diviisi sõjariistade valitsus ja eeldatavasti toimus sama ka teistes diviisides. Diviisi sõjariistade valitsus pidi tegelema käsirelvade, laskemoona ja nende tagavaraosade säilitamise ja arvepidamisega. Seega tuleb tagasiulatuvalt koostatud arvestustesse suhtuda ettevaatlikkusega. Nii märgiti I diviisi intendantuuri koostatud ülevaatlikes tabelites ekslikult esimeste välisabist saadud Madsen ja Lewis kuulipildujate saamise ajaks 1919. aasta märts, ehkki 4. polk sai kergekuulipildujad juba 1918. aasta detsembri lõpus.¹⁷³

Mis puutub sõjasaaki, siis ei ole hiljem koostatud vastavas tabelis terves diviisis märgitud ühegi kuulipilduja saamist ei 1918. aasta detsembris ega 1919. aasta jaanuaris.¹⁷⁴ Küllap ei maksa siis sellistes kaootilistes oludes imeks panna, et varustusvalitsuse ülem polkovnik Rudolf Reiman nõudis ülemjuhataja käsule viidates just 4. polgult 1919. aasta jaanuari alguses kõigi üleliigsete püsside ja muude relvade ning nende tagavaraosade saatmist Tallinna varustusvalitsusele.¹⁷⁵ 20. jaanuaril nõudis polk omakorda enda allüksustelt andmeid sõjasaagi kohta ja koostas selle põhjal kiirkorras tagasiulatuva ülevaate. Sellest selgub, et polk oli seniajani saagiks saanud relvatüüpe täpsustamata neli kuulipildujat, 69 püssi, 15300 padrunit ja 63 käsigranaati.¹⁷⁶ Vastavate instantside puudumise tõttu ei olnud keskasutustel võimalik neile esitatud andmeid kontrollida. Allüksuste ettekannete puhul on märgatav ühtse aruandevormi puudumine, mis viitab ka väeosade sisemiste regulatsioonide puudumisele näiteks sõjariistade hoolekandja poolt. Ühest küljest andis see väeosadele ja allüksustele vabaduse talitada saadud sõjasaagiga enda parema äranägemise järgi. Teisalt ei võimalda see välja selgitada sõjasaagiks saadud relvade koguarvu. Mõistetamatuks jääb, miks Varustusvalitsus soovis või lootis just ühe vähima koosseisuga polgu käest tagavararelvi saada. See, et polgu koosseis saab peagi oluliselt kasvama, pidanuks olema aimatav.

Eelnevalt tutvustatud kahe hankeviisi kõrval oli suurimaks ja stabiilseimaks allikaks vajamineva tellimine Varustusvalitsuselt, mis jaotas vene ladudest ülevõetud ning välisabina ja sõjasaagina saadud relvi ja laskemoona. Välisabi saamine Soomelt ja eriti Suurbritannialt

¹⁷² Varustusvalitsuse sõjariistade osakonna ülem I diviisi intendantile, 14.06.1919. – RA.ERA.516.1.10, l. 13.

¹⁷³ 4. jalaväepolgu kuulipildujakomando ülem laskeplatsi komandandile, 31.12.1918. – RA.ERA.544.1.25, l. 31.

¹⁷⁴ I diviisi intendantivalitsuse tegevusülevaade, dateerimata. – RA.ERA.516.1.2, l. 2, l. 4, l. 35, l. 37.

¹⁷⁵ Varustusvalitsuse ülema telegramm, 05.01.1919. – RA.ERA.544.1.26, l. 57; Sõjavägede ülemjuhataja telegramm, 05.01.1919. – RA.ERA.544.1.26, l. 58.

¹⁷⁶ 5. roodu ülem 4. jalaväepolgu adjutantile, 21.01.1919. – RA.ERA.544.1.72, l. 1, l. 10; 4. jalaväepolgu ülem I diviisi ülemale, 21.01.1919. – RA.ERA.544.1.72, l. 1.

oli nii suureks moraalseks toeks kui ka hindamatuks abiks väeosade varustamisel laskemoona ja relvastusega. Välisabi saabumine ei olnud siiski pidev, mistõttu esines aeg-ajalt ja mõnd liiki laskemoona puudust. Välisabi osas suhtles 1919. aasta veebruarist Eesti poolelt inglastega Varustusvalitsuse Inseneriosakonna ülem Artur Sinisoff, kes oli Varustusvalitsuse ülema Rudolf Reimani poolt määratud Inglismaal viibiva saadiku Ants Piibu soovil sõjaväe esindajaks. Sinisoff meenutas, et kui algselt olid inglased olnud vastutulelikud, siis 1919. aasta juuli alguses suhtumine muutus ja otse Inglismaalt ei tahetud varustust enam anda. Nüüdsest pidi Sinisoff varustust nõudma Tallinnas asuva Inglise esinduse vahendusel. Sinisoff täheldas, et Loodearmeele anti varustust paremal meelel ja kiiremini ning seetõttu esines juhus, kus sadamas eestlased laadisid vene valgetele mõeldud viis miljonit padrunit oma laevale ja saatsid selle kiirelt minema. Sinisoff pidi hiljem juhtunut klaarima, selgitades, et juhtus eksitus, kuna inglased olid padruneid lubanud ja neid oli Eestil hädasti tarvis. Seletusega rahulduti ja pahandusi ei tekkinud.¹⁷⁷ Samas tasub seda juulikuist suhtumise muutumist meeles pidada, kui edaspidi tuleb jutuks keskasutuse laskemoonavarude seis.

Välisabi jõudis väeosadeni erinevatel aegadel. Märkimisväärseks abiks oli Briti laevastiku toodud ja detsembris üle antud 6500 vintpüssi ja 207 kergekuulipildujat koos laskemoonaga.¹⁷⁸ Kõige varem, 19. detsembril, küsis ja sai inglise kergekuulipildujaid 6. polk. Laidoneri korraldusel eraldati polgule kaheksa kuulipildujat Lewis (lubati saata varsti veel neli) ja 1000 püssi.¹⁷⁹ Reigo Rosenthal on kinnitanud kergekuulipildujate küsimist ja saamist, ehkki polgu ajaloos nimetatud kuupäevast pisut hiljem. Nimelt taotles polguülem Johan Puskar Operatiivstaabi ülemalt polkovnik Laidonerilt 20. detsembril 40 kergekuulipildujat, üht soomusautot ja vähemalt kahte kergesuurtükki. Vastuseks teatas Laidoner 21. detsembril, et võimalik on saata ainult neli kergekuulipildujat.¹⁸⁰ Sellest hoolimata sai 6. polk uusi relvi enne, kui 2. polk ja 4. polk. 2. polku jõudsid uued kergekuulipildujad – 10 Lewist ja 2 Madsenit – 25. detsembril.¹⁸¹ Samal ajal said briti relvastuse ka Scoutspataljoni võitlejad.¹⁸² 4. polk sai uued relvad kätte alles detsembrikuu viimastel päevadel.¹⁸³

¹⁷⁷ A. Sinisoffi mälestused, dateerimata. – RA.ERA.2124.3.1332, l. 1-5.

¹⁷⁸ Rosenthal. Laidoner ..., lk 49.

¹⁷⁹ Maide, Valdin. 6. jalaväepolk ..., lk 52; 6. jalaväepolgu ülem Operatiivstaabi ülemale, 20.12.1918. – RA.ERA.2124.1.225, num-mata; Operatiivstaabi ülem 6. jalaväepolgu ülemale, 21.12.1918. – RA.ERA.2124.1.2, l. 106.

¹⁸⁰ Rosenthal. Laidoner ..., lk 60.

¹⁸¹ 2. jalaväepolgu ajalugu lk 105.

¹⁸² Võting. Scouts rügement ..., lk 27.

¹⁸³ Lipnik Johannes laskeplatsi komandandile, 31.12.1918. – RA.ERA.544.1.147, l. 5.

Millest tulenes selline erinevus uue relvastuse jaotamisel, ei ole selge. Võib eeldada, et teatavat rolli mängis väeosade ülemate aktiivsus – kes aktiivsemalt ja rohkem küsis, sellele ka anti. Sel juhul tekib muidugi küsimus, kui hea ülevaade oli ülemjuhatusel relvastuse ja laskemoona seisust eri väeosades. Arvatavasti saadeti 1918. aasta lõpus abi küsimise peale, omamata teavet nõudeid esitanud väeosade tegelikest vajadustest. Ilmselt oli suur roll ka väeosa ning selle juhtide ja ametimeeste hetkeolukorral. Kui väeosa oli võitluses, polnud majandusülemal aega Tallinnaga asju ajada sellise intensiivsusega nagu tagalaväeosadel. Ehkki vajadusel käis majandusülem ka kibedaima lahingutegevuse ajal Varustusvalitsuses.¹⁸⁴ Näitena võib tuua 6. jalaväepolgu, kes asetses relvastuse küsimise ja saamise ajal tagalas. Samas ei saa välistada, et selline esmapilgul ebaproportsionaalne jaotamine teenis kaugeleulatuvaid sihte. Võib-olla soovis ülemjuhatus formeerida 6. polgust tugevat löögiüksust tulevasteks operatsioonideks. Igatahes oli 4. polk 1918. aasta novembris formeeritud polkudest üks viimaseid välisabiga saabunud relvade saajaid.

Jalaväe relvadega varustamine oli Vabadussõja jooksul üldiselt heal tasemel, kui sõja esimesed kuud välja arvata. 1919. aasta veebruaris kannatasid polgud ajutiselt püsside puuduse all, kuna Rahvaväkke lisandus mehi kiiremini kui neile relvi pakkuda oli.¹⁸⁵ Kindlasti oli puudus väeosade kaupa erinev. 4. jalaväepolgu ülem polkovnik Seiman teavitas 5. veebruaril diviisiülemat, et polku saabus 257 meest ilma püssideta ning et kokku oli sel hetkel polgus ilma püssideta ligi 500 meest. Polgust Tallinna püsside järgi saadetud mehed ei olnud tagasi jõudnud.¹⁸⁶ Mõni päev hiljem, 9. veebruaril, oli adjutant alamleitnant Valter Lentsi ettekande järgi polgus 60 ohvitseri ja 896 võitlusvõimelist sõdurit, kuid neist 175 meest ilma püssideta (raskekuulipildujaid oli 5 ja kergekuulipildujaid 6, kuulipildureid 34).¹⁸⁷ Seega saadi vahepeal relvastust, kuid ei ole teada, kes Tallinnas püsside järel käis ja miks saadi relvi jaokaupa.

Võrdluseks võib tuua 2. jalaväepolgu, kus samuti esines jaanuari lõpus allüksuste formeerimisel probleeme, kuid pigem tulenesid need kaadri nappusest ja puudulikust relvakäsitsemise oskusest. Sõdurite väljaõppel 2. polgus selgus, et paljud mehed ei osanud üldse püssi käsitseda.¹⁸⁸ Püsside järele valitses suur vajadus veel 6. jalaväepolgus, kus 8. jaanuari seisuga oli ravis 2099 meest, kuid vaid umbes 50% koosseisust omas laskekõlbulikke

¹⁸⁴ 4. polgu tunnistus, 23.12.1918 – RA.ERA.544.2.3, l. 71.

¹⁸⁵ Rosenthal. Laidoner ..., lk 141.

¹⁸⁶ 4. jalaväepolgu ülem I diviisi ülemale, 05.02.1919. – RA.ERA.544.1.147, l. 63.

¹⁸⁷ 4. jalaväepolgu adjutant I diviisi staabi ülemale, 09.02.1919. – RA.ERA.544.1.149, l. 2.

¹⁸⁸ Mõttus, Kippel. 2. jalaväepolgu ajalugu, lk 152-153.

püsse.¹⁸⁹ Veebruari lõpust alates saabusid brittidelt järjest uued relvasaadetised (kokku saadi veebruarist alates 44000 püssi), mis katsid Rahvaväe hädavajaduse.¹⁹⁰ Üldse saadi brittidelt kokku 64140 eri tüüpi püssi.¹⁹¹

1919. aasta veebruaris 4. polku vaevanud püsside puuduse üheks põhjuseks võis olla, et sõjasaagiks saadud relvastuse kogused polnud enne veebruari piisavalt suured, toetamaks 2-pataljonilisest polgust 3-pataljonilise formeerimist.

Laskemoona osas on väidetud, et üldjuhul sellest otsest puudust ei tuntud. Lähemal vaatlusel selgub, et laskemoonaga varustatus sõltus siiski väga palju rindest ja väeosast. Kuna Varustusvalitsus sai suurema osa laskemoonast välisabina, olenes selle Eestisse jõudmine nii liitlaste heatahtlikkusest kui ka meretranspordist. Aprillikuu esimesel päeval saatis I diviisi staabiülem alampolkovnik Nikolai Reek 4. jalaväepolgu ülemale Seimanile salajase kiirteate, millega lubati Lewis ja Madsen kergekuulipildujatest tuld avada ainult kõige suurema häda korral, kuna inglise padrunite tagavara oli lõppemas. Padruneid võis nendele relvadele moonavoorist nõuda ainult diviisiülema eriloal.¹⁹² Puudus polnud tekkinud siiski üleöö. Nii kandis 4. jalaväepolgu ratsaluurekomando ülem kornet Valfried Krasting 9. märtsil ette 58-mehelise salga luureretkest. Salk avastati ja sunniti taanduma, ehkki omapoolseid kaotusi ei kantud. Arvatavasti mõjutas taandumist pea olematu laskemoonavaru kuulipildujatele. Raporti kohaselt oli salgal kaasas üks Lewis kuulipilduja 47 padruniga ja kaks Madsen kuulipildujat, kummalgi 25 padrunit.¹⁹³

Võimalik, et inglise padrunite puudus tulenes jääoludest, mis ei võimaldanud Inglismaalt varustust toovatel laevadel vabalt liigelda. Selle oletuse vastu näib rääkivat asjaolu, et näiteks 6. polgus oli 1. aprilli seisuga inglise padruneid 213444 – seda 16 Lewise ja 18 Madseni tarvis.¹⁹⁴ Seega võis probleemi põhjuseks olla hoopiski keskasutuse eksitus või mingi Viru rinde suunalise transpordi tõrge. Välistada ei saa ka 4. jalaväepolgu majandusülema eksimust, kuna ta oli samal ajal hõivatud hobuste kärntõve probleemi lahendamisega. Lisaks oli brittidelt saadud kergekuulipildujate arv 1919. aasta alguses järjest kasvanud, mistõttu sulasid laskemoona varud eriti kiiresti.

¹⁸⁹ Maide, Valdin. 6. jalaväepolk Vabadussõjas... , lk 35, 121.

¹⁹⁰ Rosenthal. Laidoner ..., lk 141-142.

¹⁹¹ Nõmm, Eesti sõjapüssid 1918-1940, lk 40.

¹⁹² I diviisi staabiülem 4. jalaväepolgu ülemale, 01.04.1919. – RA.ERA.544.1.25, l. 85.

¹⁹³ Ratsaluurekomando ülem 4. jalaväepolgu ülemale, 09.03.1919. – RA.ERA.544.1.90, l. 18-19.

¹⁹⁴ Maide, Valdin. 6. jalaväepolk Vabadussõjas ..., lk 35, 78.

Juulis teatas Varustusvalitsus vene padrunite tagavara lõppemisest.¹⁹⁵ Arvatavasti oli see seotud Artur Sinisoffi eelpool välisabist kõnelevas lõigus mainitud, mälestustes kirjeldatud suhtumise muutumisega Suurbritannias, kus eelistati varustada vene valgeid.

Oktoobris oli kriis laskemoona puudusega laialdasem. Selle põhjuseks oli asjaolu, et Inglismaa lõpetas Eestile varustuse väljaandmise 1919. aasta septembris, ajal, mil algasid Eesti rahuläbirääkimised Nõukogude Venemaaga. Oktoobris olid pea kõigi relvasüsteemide laskemoonatagavarad väga napid. Puudus oli eriti valus küll suurtükiväe, mitte käsirelvade moona alal.¹⁹⁶

Seega sõltus Eesti laskemoona tagavara suuresti Inglismaast ja selle välispoliitilistest kaalutlustest. Nii oli see juulis ja oktoobris. Märtsis tuleb küll tõdeda, et põhjuseks võis olla kliima ja meretransport.

Oluline oli ka laskemoona jaotamise korraldus väeosasiseselt. Jaanuaris 1919 kannatas 4. jalaväepolk relvastuse eest vastutanud tööroodu ohvitseri, püssimeistri asetäitja lipnik Aleksander Mikku lohakuse tõttu. Polgu majandusülemale kapten Karl Bachmanni raporti kohaselt jättis lipnik Mikk taandumisel Laagna mõisa aita maha padruneid, käsigranaate ja detonaatoreid ning saatis I pataljoni jaapani padrunite asemel vene padruneid. Kapten Bachmann nimetas juhtunut kuritahtlikuks hoolimatuseks ja nõudis lipnik Mikku kohtulikule vastutusele võtmist.¹⁹⁷ Eksimus padrunite saatmisel ei jäänud ainsaks omataoliseks. Ka 23. jaanuaril said 4. jalaväepolgu I pataljoni 3. ja 4. rood eksikombel vene padruneid jaapani padrunite asemel. I pataljoni ülemale kapten Viktor Liivaku ettekande kohaselt ebaõnnestus ööl vastu 24. jaanuarit ette võetud pealetung just sobimatute padrunite saamise tõttu.¹⁹⁸

Väeosa relvastusega varustamisel ei saa mööda minna selle hooldamisest ja parandamisest. Sõja esimestel kuudel esines relvade hooldamisega tõsiseid probleeme, neist suurimaks oli relva luku ja raua roostetamine.¹⁹⁹ Ühelt poolt ei pööranud vähese väljaõppega sõdurid püsside korrashoiule piisavat tähelepanu, kuid samuti nappis hoolduseks tarvilikke määrdeaineid. Võimalikest tagajärgedes andis aimu 4. jalaväepolgu lahing 11. detsembril, mil kuulipildujad langesid tugeva külma käes rivist välja ilmselt just määrdeainete puudusel.²⁰⁰

¹⁹⁵ Varustusvalitsuse ülem I diviisi intendandile, 28.07.1919. – RA.ERA.516.1.10, l. 78.

¹⁹⁶ Eesti Vabadussõda 1918-1920. II, lk 299-300.

¹⁹⁷ 4. polgu majandusjaoskonna ülem kapten Bachmann polguülemale, 25.01.1919. – RA.ERA.544.2.3, l. 154.

¹⁹⁸ I pataljoni ülem 4. jalaväepolgu ülemale, 24.01.1919. – RA.ERA.2124.1.176, l. 314; 3. roodu ülem 4. jalaväepolgu I pataljoni ülemale, 23.01.1919. – RA.ERA.2124.1.176, l. 280; 4. roodu ülem 4. jalaväepolgu I pataljoni ülemale, 24.01.1919. – RA.ERA.2124.1.176, l. 317.

¹⁹⁹ 2. jalaväepolgu 1. järgu voori püsside nimekiri, 09.10.1919 – RA.ERA.541.1.239, l. 395.

²⁰⁰ 4. jalaväepolgu päevaraamat., 11.12.1918. – RA.ERA.2124.1.170, l. 418.

Peamiste määrdeainetena olid levinud vaseliin (tuntud kahurimäärdena), glütseriin, tärpentiin ja puuõli. Vintpüsside puhul saadi valdavalt hakkama puhastusnööri või takuga. Liigne määrdeainete kasutamine võis vähemalt uute püsside puhul pigem negatiivse efekti anda. Peastaabi ülema 5. jaanuari päevakäsus manitseti püsse puhastamise järel ja enne kasutamist liigsest rasvast puhtaks pühkima ja määrimisega mitte liialdama. Tõsi, uute püsside puhul võis esineda rida muid puudusi, milliseid rooduülematel kästi järele vaadata ja parandada.²⁰¹

2. jalaväepolgu püssimeistri, sõjaväeametnik Jakob Volli aruandest saab aimu, kui palju üks polk määrdeaineid tarbis. 1. detsembrist 1918 kuni 1. juunini 1919 tarbiti püssiõli 520 naela ja vaseliini 21 naela. Suurim tarbija oli kuulipildujate komando 143 naelaga. Roodude osas ei saa põhjapanevaid järeldusi teha, kuna esimestena moodustatud roodude tarbitud kogused olid kuni kuus korda väiksemad, kui hiljem loodud roodudel. Samuti ei toodud aruandes välja määrdeainete kulu kuude kaupa.²⁰²

Varustusvalitsuse Sõjariistade osakond juhtis alluvate tähelepanu sellele, et uute tagavaraosade saamisel tuleb vanad ja kõlbmatud detailid vastu saata. Parandamist vajavaid püsse ärgitati Tallinnasse Sõjariistade osakonda parandusele tooma, millede vastu lubati kohe korras püssid vastu anda.²⁰³ Arvatavasti kehtis selline lubadus siiski vaid teoorias ja vaevalt muutnuks Sõjariistade osakonna võime püsse parandada täiesti ebatarvilikuks väeosade juures toimetavad parandustöökojad.

Parandamist vajavate relvade kordaseadmine oli sõjariistade lao ülesandeks. Alles ajapikku tekkisid diviisides ja väeosades väiksemad parandustöökojad. 6. jalaväepolgu püssimeistri koostatud nimekiri tööriistadest, mis püsside parandamise töökojas vajalikud, oli kolm lehekülge pikk ja sisaldas erinevaid viile, puure ja kruustange.²⁰⁴ Kuna 2. jalaväepolgu püssimeistri nimekirjas olid samad tööriistad, siis võib järeldada, et väeosades kasutati sarnaseid tööriistu, mida hangiti Varustusvalitsuse tehnikaosakonnast.²⁰⁵

Varustusvalitsuse Sõjariistade osakonna alluvuses hakati moodustama liikuvaid töökodasid, ülesandega võtta väeosadelt vastu käsituli relvi parandamiseks, kusjuures peamiseks eesmärgiks oli automaatrelvade kiire parandamine kohapeal.²⁰⁶ Kavas oli moodustada iga diviisi juurde üks liikuv töökoda, mille liikumist ja asukohta pidanuks reguleerima diviisi

²⁰¹ 4. jalaväepolgu ülema päevakäsk, 12.01.1919. – RA.ERA.2124.1.175, l. 583.

²⁰² 2. jalaväepolgu püssimeister majandusülemale, 01.07.1919. – RA.ERA.541.1.244, l. 90-91.

²⁰³ Sõjariistade osakonnast I diviisi intendandile, dateerimata – RA.ERA.516.1.10, l. 4.

²⁰⁴ 6. jalaväepolgu püssimeister majandusülemale, 20.12.1918. – RA.ERA.546.1.276, l. 36-38.

²⁰⁵ 2. jalaväepolgu püssimeister Varustusvalitsuse tehnikaosakonna ülemale, 29.04.1919. – RA.ERA.541.1.244, l. 29.

²⁰⁶ Liikuvate sõjariistade paranduse töökodade koosseis, 28.05.1919. – RA.ERA.516.1.6, l. 124-124p.

intendant. Esialgu piirduti siiski vaid ühe liikuva töökojaga ja anti käsk asutada järgmisi edaspidi vastavalt tarvidusele. Töökoja käsutusse anti kaks vagunit ning seal olid ametis treial, kaks lukkseppa ja puusepp. 16. juulil 1919 nimetati Varustusvalitsuse Sõjariistade osakonna liikuva sõjariistade parandustöökoja juhatajaks alamleitnant Edmund Mühlbaum.²⁰⁷

²⁰⁷ Ohvitseride ja sõjaväeametnike kartoteek L–P. – RA, ERA.495.1.731, num-mata.

Kokkuvõte

Vabadussõjas leidsid jalaväe käsitulirelvadest Rahvaväes enim kasutust vene ja jaapani vintpüssid, vene raskekuulipildujad Maxim, inglise kergekuulipildujad Lewis ja taani kergekuulipildujad Madsen. Teisi relvasüsteeme kasutati vähem. Raskekuulipildujad olid küllalt staatilised ja sõltusid hobustranspordist; kergekuulipildujaid seevastu võis käsitseda üksik sõdur ja käigult ning see muutis nende relvade mobiilsuse koos tulejõuga arvestavaks teguriks. Kasutuses olnud miinipildujaid oli mitmeid erinevaid tüüpe, kuid neid ei olnud väeosades võrdväärset arvul ja sõja esimestel kuudel nappis neid kõikjal. 1919. aasta sügisel olid nendega paremini varustatud 1. ja 4. jalaväepolk. Lisaks kasutati erinevaid käsigranaate. Relvastuse puhul on oluline rõhutada kasutatud süsteemide laskemoona kaliibrite erinevust ning vajadust paljude lisaseadmete ja varustuse järele.

Väeosade varustamisega tegelenud keskasutuste nimetused, ülesanded ja struktuur muutusid Vabadussõja esimestel kuudel sageli, kuid lõviosa ajast teostasid relvade ja laskemoonaga varustamist Varustusvalitsus ja selle Sõjariistade osakond. Sõjariistade osakond jaotas relvi ja laskemoona vastavalt diviiside intendantuuride nõuetele. Intendantuuridele omakorda esitasid nõudeid liikuvad pargid. Iga diviisi juures oli oma liikuv park ja need transportisid raudteedel rinneteile iga kuu kümneid miljoneid padruneid, määrdeaineid ja võimalik, et ka relvastust. Väeosades toimetasid saadud relvastuse ja laskemoona jaotamist, hooldamist ja parandamist majandusjaoskonnad neile alluvate ametnikega.

Kogu varustusala sõltus tugevasti transpordist ja oli mõjutatud kevad-talvisel hooajal ilmastikust. Meretranspordist sõltuvat välisabi jõudmist Eestisse võisid aeglustada rasked jääolud. Raudteetransport oli tänu liikuvate parkide tähtsusele äärmiselt olulisel kohal. Kuid kord väeosadesse jõudnuna sõltus varustuse liigutamine hobustranspordist. Siin oli suurimaks väljakutseks hobuste alatoitumus ja kärntõbi, millega võitlus ei olnud kerge, seda eriti majandusalal varem mitte tegutsenud ohvitseridele. Ilma hobusteta ja veovahenditeta ei olnud võimalik väeosadel oma tagavarasid liigutada. Voor põhines teatud piirini Vene armee eeskujul, kuid oli Eesti Rahvaväes kahe-, mitte kolmejärguline.

Vaadeldud majandusülemaid ja nende abilisi oli neliteist meest ning lisaks 2., 4. ja 6. jalaväepolgule oli esindatud ka teiste polkude ja pataljoni varustusala tegelasi. Ükski vaadeldud meestest ei omanud kõrgharidust ja vaid üks neist oli kaadriohvitser. Tulevikus

tasub kindlasti sügavamat uurimist käesolevas töös vaid põgusalt kajastatud majandusülemate sotsiaalne päritolu. Esimeses maailmasõjas osalesid mitmed neist lahingutes ja said autasusid.

Jalaväepolkude ja -pataljonide struktuur põhines Vene keisririigi armeele. Ideaalilähedase koosseisuni alati ei jõutud ning polgu varustusala ohvitseridel ja ametnikel tuli enamasti tegemist teha ligikaudu 1500-2500 rahvaväelase varustamisega. Majandusülematest kolm jõudsid diviisi intendandi ametikohani – Karl Bachmann, Richard Maim ja Leopold Seidelbach. See võis näidata meeste head tööd, aga ennekõike kajastas vastava väljaõppe saanud vanemohvitseride puudumist.

Relvastust hangiti sõja alguses osaliselt sakslastelt, kes aga loovutasid seda vastutahtsi ja napilt (erandiks kaasabi baltisakslaste väesalkade relvastamisel). Sõjasaak oli terve sõjaaja relvastust pakkunud, kuid ebastabiilne allikas, mille täpseid andmeid pole võimalik taastada, kuna väeosad hoidsid trofeerelvi nende kaotamise hirmus tihtilugu salajas. Suurimat rolli relvade ja laskemoona hankimisel etendas aga välisabi, mida saadi peamiselt Suurbritannialt ja vähemal määral Soomelt.

Laskemoonaga varustatus kõikus ja probleeme esines märtsis, rohkem juulis ja oktoobris. Juulis ja oktoobris tulenes laskemoona puudus puhtalt Inglismaa otsusest eelistada varustamisel vene valgeid. See näitab, kuivõrd sõltus Eesti sõjaline edu inglaste välispoliitikast. Kindlasti vajab see teema veel läbivalgustamist. Eksimused laskemoona jaotamisel tõid kaasa lahingu kaotamise, kui allüksusele jagati vale süsteemi relva padruneid. Nii juhtus 4. jalaväepolgu I pataljonil 23. jaanuari pealetungil, mis kaotati, kuna jaapani padruneid asemel oli voores jagatud vene padruneid ja laskemoon sai lahingus otsa.

Olemasolevad relvad vajasisid hooldust. Väeosas tegelesid relvastusega sõjariistade hoolekandja ja püssimeister. Relvade hooletusse jätmisel lakkasid relvad töötamast ja said kahjustusi, mis jalaväe peamise individuaalrelva, vene vintpüssi puhul, ilmnes enim luku roostetamises. Kahjustunud relvastust parandati nii väeosades püssimeistrite poolt töökodades, kui ka vajadusele vastavalt diviiside juures olevas liikuvus töökojas, mille prioriteediks oli automaarelvade parandamine.

Kokkuvõtteks võib öelda, et varem on jalaväe relvastusega varustamisele tähelepanu pööratud, kuid kindlasti tasus seda vaadelda laiemaid seoseid otsides ja erinevate asutuste ning transpordi toimimist uurides. Varustusala puhul on tegu siiski sõjaväe eluspüsimise küsimusega, mille mõistmine aitab paremini mõtestada seni uurimustes populaarsemaks osutunud lahingutegevust.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Arhiiviallikad

Rahvusarhiiv Tallinnas (RA, ERA)

Fond 495	Sõjavägede staap
Fond 498	Sõjaväe Varustusvalitsus
Fond 516	1. Diviisi Intendantuur
Fond 541	2. Jalaväepolk
Fond 544	4. Jalaväepolk
Fond 546	6. Jalaväepolk
Fond 560	Kuperjanovi Partisanide Polk
Fond 2124	Vabadussõja Ajaloo Komitee töökomisjon
Fond 2315	Sõjaministeerium

Rahvusarhiiv Tartus (RA, ERAF)

Fond 129SM ENSV Riikliku Julgeoleku Komitee lõpetamata uurimistoimikute kollektsioon

Fond 130SM ENSV Riikliku Julgeoleku Komitee lõpetatud uurimistoimikute kollektsioon

Kirjandus

Borgelin, Richard G.. Dannebrogil lipu all: Taani vabatahtlikud Eesti Vabadussõjas. Tallinn: Olion, 2004.

Chinn, George M. The Machine Gun: History, Evolution and Development of Manual, Automatic and Airborne Repeating Weapons. Washington: Bureau of Ordnance, Department of the Navy, 1951.

Crevelde, Martin van. Sõda ja logistika. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2008.

Lisewski, Eugen A. Deutsche Maschinengewehre im Einsatz MG01 bis MG42. Waffen Arsenal 180. Wölfersheim-Berstadt: Podzun-Pallas-Verlag, 1999.

Eesti rahvusväeosad 1917–1918: Antoloogia. Tartu: Rahvusarhiiv, 2015.

Eesti Vabadussõda 1918–1920. I–II. 3. tr. Tallinn: Mats, 1996–1997.

Haas, Frank de. Bolt Action Rifles. Iola: Krause Publications, 1995.

Helme, Rein (toim.). Sõjategevuse päevaraamat. 2se Eesti jalaväe polgu Sõjategevuse päevaraamat. Alatud: 21/XI.1918. Lõpetatud: 31/XII.1919. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2003.

Karelsohn, Ago (koostaja). Kalevlaste Maleva sõjapidamise päevaraamat 1918–1919. Tallinn: Grenader, 2015.

Kröönström, Mati. Kuperjanovi partisanide väeosa ja selle juhid Vabadussõjas. – *Tuna* 2008, nr 1, lk 66–75.

Kröönström, Mati. Kröönström, Mati. Kaptenite ja leitnantide sõda: Eesti sõjaväe juhtkoosseis Vabadussõjas 1918–1920. Tallinn: Tänapäev, 2010.

Krillo, Ain; Pihlak, Jaak; Strauss, Mati. Eesti vabaduse risti kavalreid. Viljandi: Vabadussõja Ajaloo Selts, 2016.

Liim, Allan (koostaja). Haridusinstituutsioonid Eestis keskajast kuni 1917. aastani : ajaloolised instituutsioonid Eestis keskajast kuni 1917. Aastani. Tartu: Eesti Rahvusrhiiv, 1999.

Lokk, Vitali. Eesti rahvusväeosad 1917–1918: Formeerimine ja struktuur. Tallinn: Argo, 2008.

Lõhmus, Leho. Vene impeeriumi ordenid. Tallinn: SE&JS, 2014.

Maide, Jaan; Valdin Ernst. 6. jalaväepolk Vabadussõjas 1918–1920. Tallinn: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, 1938.

Mõttus, Juhan; Kippel, Enn. 2. jalaväepolgu ajalugu. Allikapublikatsioon. Tartu: Ajalooarhiiv, 2007.

Nõmm, Toe. Eesti relvad 1918–1940. – *Tehnikamaailm* 2008, nr 6, lk 116–119.

Nõmm, Toe. Browning 1903 ja Eesti sõjaväepüstolid 1918–1940 – *Laidoneri muuseumi aastaraamat 2001*, lk 102–113.

Nõmm, Toe. Jalaväekuulipildujad. – *Tehnikamaailm* 2000, nr 2, lk 36–38.

Nõmm, Toe. Madseni kuulipilduja. – *Tehnikamaailm* 2010, nr 4, lk 76–79.

Nõmm, Toe. Eesti sõjapüssid 1918–1940. – *Laidoneri muuseumi aastaraamat 2005*, lk 37–81.

Pajur, Ago. Ohvitserkonna kujunemisest Eesti Vabariigi algusaastail. – *Ajalooline Ajakiri* 1998, nr 2, lk 73–82.

Eesti rahvusväeosad 1917–1918: historiograafiline ülevaade. – *Eesti Ajalooarhiivi Toimetised* 24 (31). Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2016, lk 9–42.

Pullat, Raimo. Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917. Tallinn: Estopol, 2004.

- Seene, Andres (koostaja). Juhid ja juhtimine Eesti Vabadussõjas 1918–1920. Tartu: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, 2010.
- Sirk, Väino. Kutseharidus Eestis 19. sajandi algusest 1917. aastani. Tallinn: Valgus, 1983.
- Reek, Nikolai. Mõtted jalgväe taktika alalt. – *Sõjateaduslik testament*. Koostaja Andres Seene. Tartu: Ilmamaa, 2015, lk 37–126.
- Rosenthal, Reigo. Laidoner – väejuht: Johan Laidoner kõrgema operatiivjuhi ja strateegia kujundajana Eesti Vabadussõjas. Tallinn: Argo, 2008.
- Tannberg, Tõnu (koostaja). Eestlased ilmasõjas : sõdurite kirju, päevikuid ja mälestusi Esimesest maailmasõjast. Tartu: Rahvusrhiiv, 2015.
- Tarand, Andres; Jaagus, Jaak; Kallis, Ain. Eesti kliima minevikus ja tänapäeval. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2013.
- Trei, Armand. Unustatud rügement. Balti pataljon (rügement) Eesti Vabadussõjas. Tallinn: Grenader, 2010.
- Valge, Jaak. Lahtirakendamine. Eesti Vabariigi majanduse stabiliseerimine 1918–1924. Tallinn: Rahvusrhiiv, 2003.
- Valge, Jaak. London, Berliin ja Moskva ning Eesti 1934. aasta riigipööre. – *Tuna* 2012, nr 1, lk 38–61.
- Võting, Aarne. Scouts rügement Vabadussõjas. Tallinn: Seltsi „Scouts-rügement“ kirjastus, 1936.
- Walter, Hannes; Tojak, Tiina. Nad andsid kõik: Vabadussõjas langenud ohvitserid. Tallinn: SE&JS, 2000.
- Wollert, Günter; Lidschun, Reiner. Infanteriewaffen: Illustrierte Enzyklopädie der Infanteriewaffen aus aller Welt (1918–1945). Band 1. Berlin: Brandenburgisches Verlagshaus in der Dornier Medienholding, 1998.
- Õismaa, Siim. Balti pataljoni formeerimisest ja koosseisust. – *Eesti sõjaajaloo aastaraamat 2011*. Viimsi–Tallinn: Eesti Sõjamuuseum – TLÜ Kirjastus, 2011, lk 42–72.
- Õunapuu, Helgi. Eesti riigikaitse juhtimine 1918–1940. Tallinn: Riigiarhiiv, 2004.
- Военная энциклопедия, под редакцией К. И. Величко, В. Ф. Новицкого, А. В. Шварца и др. Издание И. В. Сытина. Том 12, 17, 18. СПб., 1911–1915.
- Благонравов А. А. Материальная часть стрелкового оружия, кн. 2. Москва: Оборонгиз, 1946.
- Леонов О., Ульянов И. Регулярная пехота. Т. 3. 1855–1918. Москва: Издательство АСТ-ЛТД, 1998.

Столяров, Павел. „Свинский“ пулемёт Браунинга. – *Мастер-ружьё* 2001, № 54, стр. 19-21.

Свод военных постановлений 1869 года, издание II . Часть 5, Книга XX, Внутреннее хозяйство частей войск. СПб.: [s.n.], 1907.

Ширококорд А. Б. Отечественные минометы и реактивная артиллерия. Москва: АСТ; Минск: Харвест, 2000.

Käsikirjad

Kark, Randin. 4. Eesti Rahvaväe Polgu formeerimine Vabadussõja alguses.

Bakalaureusetöö. Tartu, 2015.

Küüts, Nele. Eesti toitlusolud ning Toitlusministeeriumi roll nende kujundamisel 1918 – 1920. Bakalaureusetöö. Tartu, 2017.

Lipstok, Heinrich. Kaitseväge varustamine Vabadussõja ajal: Relv- ja tehn. varust. 11.11.18 – 25.5.19 a., 1933–1935. – RA.ERA.2124.3.646.

Lübik, Ernst. Kaitseväge varustamine Vabadussõja ajal: Int. varustus 11.11.18–03.01.20, 1933–1935. – RA.ERA.2124.3.618.

Nurkse, Mihkel. 1. Liikuva pargi algpäevilt. Dat-mata. – RA.ERA.2124.3.860.

Org, Jaan. Rahvaväe varustamine Vabadussõjas. Tallinn, 1938. – RA.ERA.2124.3.894.

Sakala Partisanide Pataljoni varustamine Vabadussõja algpäevil: Esimese majandusülevaade Hans Pedak’u isiklike mälestusi. Koost. Peeter Kangro, 1939. – RA.ERA.2124.3.949.

Pirn, Osvald. Ülevaade Kuperjanovi Partisanide ajaloost. – RA.ERA.2124.3.1004.

Summary. Supplying Infantry with Weapons in the Estonian War of Independence 1918-1920

In Estonian War of Independence most frequently used infantry weapons by Estonian Army were Russian and Japanese rifles, heavy machineguns Maxim, British light machineguns Lewis and Madsen of Danish origins. Other rifles and machineguns were less frequently used. Heavy machineguns were compared to light machineguns quite static and dependant on horse transportation. Light machineguns were possible to handle by a single soldier, usable while standing and moving, which made usage of these weapons much more mobile. Several types of German and Russian mortars were used by Estonian Army but these were distributed unevenly between units and were hardly present during the first months of war. In fall of 1919 1st and 4th Infantry Regiments were better equipped with these. Various types of handgrenades were used. It is important to note that different weapons systems used different ammo and had need for additional features and equipment.

Fronts were supplied with weapons and ammo mainly by *Varustusvalitsus* (Office of Supply) and its branch *Sõjariistade osakond* (Weapons Department). During the first months of war the structure of central institutions was changing fast. Later the logistical chain worked in a way, where Weapons Department distributed mainly equipment supplied by British per requests from Divisional intendants, who had received orders from mobile supply trains. Each Division had their own mobile supply train who used railways to transport tens of millions of ammo units, needed weapons and lubricants to the fronts.

In units stations with their officials distributed, maintained and fixed weapons. Supply officer was had subordinates – weapons master, who was named so after the Imperial Russian Army, and capitaine d'armes, who was named rifle master in Estonian regiments and battalions.

Whole supplying system was dependant on transportation and affected during winter and spring by weather. External assistance was dependant on sea transportation and could be slowed down by difficult ice-conditions. Railway transportation was very important because of the mobile supply trains. But once the equipment reached units, it became dependant on horse transportation. The biggest challenge here was infestation called scab on horses, which was hard to battle especially for officers previously not familiar with logistics. Without horses or carriages it was impossible to move reserve supplies of units. Supply train of Estonian

infantry regiments was somewhat based on Imperial Russian Army but not entirely so as Estonian regiment had only two classes of supply trains while Russian regiment had three.

Reviewed logistics officers and officials consisted of 14 men and in addition to 2nd, 4th and 6th Infantry Regiments also other regiments and battalions were included. Three officers who were responsible for regiments logistics reached position of Divisional Intendant – Karl Bachmann, Richard Maim and Leopold Seidelbach. This might have showed their good work but most likely meant the lack of higher rank officers with proper training. None of the men reviewed had higher education and only one was professional officer.

The structure of infantry regiments and battalions was based largely on former Russian Imperial army. Ideal numbers were seldom reached but supply officers and officials had to handle most of the time during the war supplying of approximately 2000 troops for regiments. Weapons were obtained in the beginning from German troops, who were reluctant to hand them out and preferred to give equipment rather to Baltic German troops. Volume of externally supplied equipment from Finland and Great Britain started to increase. Supplying with ammo wasn't stable and there were problems in March, but especially in July and October. In last two cases it was due the foreign policy of the Great Britain which shows how much Estonia was dependent on it. This subject needs further study in the future.

Trophy weapons were present during the whole duration of the war but it was unstable source and the exact numbers are hard to restore as trophy weapons were often hidden in fear of losing them.

Existing weapons had to be maintained with lubricants to make them last against weather and intensive battle-usage. In units weapons were cared for by weapons officer and weapon's master, who was basically weapon's smith. In case of poor maintenance weapons stopped working and became damaged, which was for Russian rifles most often rusting of the bolt. Damaged weapons could be fixed by weapon's master in workshops or in mobile workshops attached to divisions, which had however a priority over automatic weapons.

In case of error with distribution of ammo battle would be lost if wrong type of ammo was handed out. This happened with I battalion of 4th Infantry Regiment on 23th of January, when battle was lost because instead of Japanese ammo Russian ammo was handed out and units ran out of ammo during the battle.

In conclusion it can be said that the studying of supplying of infantry with weapons has been previously not so popular subject. Supply is however essential matter for the army, which when understood helps to better realise so far more popular study of battles.

Lisa 1. Väeosade majandusülemad

Nimi ja eluaastad	Üldharidus	Sõjaväeline haridus	Osalus Ilmasõjas	Osalus rahvusväeosades	Teenistukoht majandusülemana	Autasud
ABRAMS Bernhard-Johannes (1891–1945)	Tallinna linnakool	Kiievi 2. lipnikekool 1916	-	1. EP, 3. EP	Kalevlaste Maleva	VR I/3
ALLAST Andres (1882–1930)	Tartu õpetajate seminar	Vladimiri sõjakool 1916	-	?	5. JP	-
ANTIK Johannes (1885–1959)	Tartu linnakool	1914 sõjaväeametnik	?	?	Kuperjanovi pataljon	-
BACHMANN Karl (1890– ?)	Peterburi kommertskool	Moskva 1. lipnikekool 1915	55. Podolski JP	Eesti tagavarapataljon, 2. EP	4. JP	AnO II, StO II, VIO IV
JAKOBSEN Ludvig- Karl, (1893–1961)	Viljandi linnakool	Kaasani sõjakool 1914	Galiitsias	?	6. JP	AnO II, StO II, VIO IV, VR I/3
LENTS Valter (1884–1941)	Paide linnakool	Gatšina lipnikekool 1915	Riia rindel	4. EP	4. JP	StO III VR I/3
LUKAS Jaan (1892–1953)	Pihkva õpetajate seminar	Irkutski 1. lipnikekool 1915	210. Bronnitsa JP		6. JP	AnO III, IV, StO III, VR I/3
LÜDIG Karl (1872– ?)	Pärnu linnakool	Sõjaväeametnik 1914	429. Riia JP	-	9. JP	-
RAUDSEPP Rudolf (1892–1969)	Tallinna Aleksandri gümnaasium	Lipnik 1914	91. Dvinski JP	-	Scouts-pataljon	VR I/3
MAIM Richard (1891–1938)	Tartu Aleksandri gümnaasium	Lipnik 1913	2. Kroonlinna kindluse JP	1. EP	2. JP	VR I/3
REMA Mihkel (1881–1942)	Tallinna linnakool	Sõjaväeametnik 1917	?	3. EP	1. JP	VR I/3
SEIDELBACH Leopold (1881–1947)	Gümnaasiumi lõpueksam Vilnos	Sõjaväeametnik 1911	90. Oneega JP	3. EP	1. JP	AnO II, StO II
SOO Karl (1895–1941)	Tartu kaubanduskool	Peterhofi 1. lipnikekool 1916	172. tagavarapataljon		6. JP	AnO III, StO III, VIO IV, VR I/3
VILMANSEN Ernst (1878–1965)	Irkutski gümnaasium (ekstern)	Irkutski 1. lipnikekool 1915	2. Siberi kütipataljon	1. EP	6. JP	AnO II, StO III, VIO IV

Lühendid

AnO – Püha Anna Orden

EP – Eesti polk

JP – Jalaväepolk

StO – Püha Stanislavi Orden

VIO – Püha Vladimiri Orden

VR – Vabadusrist

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Toivo Kikkas

(sünnikuupäev: 19. veebruar 1983)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Jalaväe relvastusega varustamine Eesti Vabadussõjas 1918–1920

mille juhendaja on dotsent **Ago Pajur**,

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'is kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 23. mail 2018. aastal